

pričujočnost fašizma

Samo v petih dneh si je Festov, izključno iz nacističnega propagandnega gradiva zlepljeni film o Hitlerju ogledalo v Avstriji kar 15.000 gledalcev — za avstrijske razmere izjemno visoko število. Reakcija teh — in tistih, ki so jim sledili — pa je bila takšna, da se je vrsta avstrijskih uvodničarjev po dolgem času spet zamislila nad stanjem v avstrijski profašistični vzgoji.

Publika je film »Hitler — eine Karriere« sprejela z naklonjenim zanimanjem, kar morda ne bi bilo nič strašnega, če bi film ne bil, kot že rečeno, sestavljen iz nacističnega propagandnega gradiva in ne bi prikazoval Hitlerja v kar najlepši luči. Podobne so bile reakcije tudi v Zvezni republiki Nemčiji, v drugih evropskih prestolnicah pa je film sprožil silovite polemike, predvsem pa spet sprožil stara vprašanja: kaj se skriva za valom rjavostrajčne renesanse — samo nastalgija in »nov pogled na zgodovino« ali renesansa evropskega fašizma, ki se ponuja kot politični partner, pa so mu pri tem nenadoma na poti stari zločini? Je fašizem zgodovina ali je sodobnost? In če je fašizem sodobnost, ali je samo preostanek dobe, ki se je končala z drugo svetovno vojno, ali pa se lahko porodi tudi iz socialnih konfliktov našega časa?

Odgovor na ta vprašanja bi bil po vsej priliki sila preprost, če bi sodobnost ravno fašizma ne merila s toliko različnimi merili. Meščanski misleci še dandanes v večini zavračajo možnost, da bi imel fašizem kakoli opraviti z družbenimi razrednimi spopadi in da bi bil tvorba, ki je — v določenih okoliščinah — zrasla na plečih monopolističnega in etatičnega kapitalizma, kot srednja sila v spopadu kapitala z vse bolj organiziranim in osveščenim delavskim razredom. Benedetto Croce ga je označil kot ne razredno, marveč intelektualno in moralno bolezen; Marcel Roncayolo ga je imel za »vdor iracionalnega v zgodovino«, Wilhelm Roepke pa za »bolezen nemške duše«.

Kajpak gre pri zgornjem za definicije, ki trgajo fašizem od njegovih realnih družbeno-političnih tal in ga predstavljajo ne kot sad zaostrenega razrednega spopada, marveč kot zgolj v zavesti delujočo deformacijo, ki jo je moč odpraviti z nekaj prepričevanja in morda kolektivne psihoterapije — kar pa je seveda daleč od resnice. Čeprav si meščansko zgodovinske praviloma prizadeva predstaviti fašizem kot »defekt duha« (in torej ne kot poganek razredne dialektike) pa je bila praksa zahoda povsem drugačna: kako realistično in »razredno« so pristopili zavestniki k fašizmu na konferenci v Potsdamu, priča dejstvo, da so — pač zato, da bi preprečili renesanso nemškega imperializma z nacizmom vred — sklenili, da bodo razbili nemške monopole. Med meščanskimi misleci je nedvomno veliko takih, ki se analize fašizma lotevajo z demokratičnih pozicij in znanstveno pošteno, ki pa do globlje resnice o tem pojavu ne morejo, ker

pač zavračajo razredni boj kot gonilo zgodovinskega razvoja; od teh pa je treba seveda razločevati celo plejado tistih publicistov, ki nimajo z znanostjo nič skupnega in ki si prizadevajo zožiti pojem fašizma do takšne mere, da od njega ne ostane skorajda nič; ker zožujejo pojem fašizma na njegove bodisi najbolj operetne (»saluto romano« oziroma nacistični pozdrav, nošnje kljukastih krizev in podobno) ali najbolj krvave elemente (koncentracijska taborišča, policijski teror), je zanje fašizem stvar preteklosti in ne stvar sodobnosti. Prav v tej smeri je v letih po drugi svetovni vojni zrasla obširna publicistika, katere cilj je zastreti, ne pa odpreti pogleda na pravo bistvo fašizma.

Če so dandanes, ko je nemogoče prezreti renesanso neofašizma v takšni ali drugačni preobleki, povsem neuporabne definicije liberalne meščanske šole, ni nič bolje z definicijo, ki si jo je leta 1935 postavil sedmi kongres kominterne, ko je predstavil fašizem kot »reakcionarno teroristično diktaturo, ki se odpira najbolj reakcionarnim, šovinističnim in imperialističnim elementom finančnega kapitala«. Pomanjkljivost te definicije je v tem, da pušča ob strani vrsto tistih fašističnih pojavov, ki niso diktatura, da torej pušča ob strani ves tisti bolj ali manj vidni ter bolj ali manj razvejani fašizem, ki ni na oblasti.

Spričo dosedanjih zgodovinskih izkušenj bi bilo treba zatorej fašizem razumeti kot politični izraz krize v družbenoekonomskem delovanju visoko razvitega kapitalizma; fašizem se pojavlja v trenutku, ko spričo zaostrenega razrednega boja meščanski večstrankarski parlamentarni sistem odpoveduje poslušnost kapitalu, ko prav ta mehanizem formalne demokracije, ki jo je v francoski revoluciji izborilo zmogovito meščanstvo, postaja orodje v rokah dobro organiziranega in osveščenega delavskega razreda, ki hoče krizo odpraviti s tem, da ukinja kapitalizem. V sleherni takšni konfrontaciji se začne mehanizem meščanske demokracije obračati na škodo kapitala, zato se ji kapital odreče. Poseže po enem od mnogih Hitlerjev ali Mussolinijev, ki so spričo razslojevanja znotraj meščanskega razreda ali spričo renegatstva v delavskem razredu ali pa spričo povsem razredne navezanosti vojske na vladajoči razred (Čile) vedno pri roki in pripravljeni opraviti »umazano delo«, jim podeli neomejeno oblast in prepusti tej oblasti nalogo, da z represivnimi ukrepi doseže »socialni mir« in spet omogoči normalno družbeno reprodukcijo kapitala. Kako hitro je konec meščanske demokracije, kadarkoli gre za obstoj sistema, sta učinkovito izpričala Čile in Grčija. Ker pa so krize sestavni del kapitalističnega sistema in torej nenehno pričujoče tudi v trenutku, ko monopolistično-etatični kapital prerašča v nadnacionalnega, je nenehno pričujoče tudi fašizem, s to razliko pač, da mu nadnacionalnost kapitala daje nadnacionalne karakteristike — ameriške kompanije so v Čilu vzpostavile fašistični vojaški režim, ne da bi morale spričo tega odpraviti parlamentar-

(S svetovne razstave novinarske fotografije)

no demokracijo v ZDA. Ali pa se bo takšen fašizem v kali razvil v svojo najvišjo obliko, v fašistično diktaturo, je odvisno od tega, kako močan je velekapital v boju s svojim razrednim nasprotnikom, kajti tudi za velekapital je prepuščenje oblasti fašističnemu režimu le izhod v sili, in od tega, kako močan in organiziran je odpor delavskega razreda. Prav tu bi bilo treba iskati tudi razloček med konservativizmom in fašizmom: medtem ko je konservativizem pripravljen bojevati se za svoje privilegije tako, da priznava pravila parlamentarne igre in si poskuša ohraniti monopol nad oblastjo po tej poti, ukinja fašizem pravila formalne demokracije v celoti in si prisvaja monopol nad oblastjo neposredno in torej ne več pod krinko formalne meščanske demokracije ureditve.

Fašizem se ne uveljavlja samo globalno, marveč tudi parcialno. Mnogo primerov za to je v zadnjem desetletju in nekaj čez dala Italija, kjer so bila tako imenovana »ločena telesa države« (policijske, vojske, obveščevalnih služb) zapletena v vrsto zarot proti demokratičnemu redu, ne da bi dobil ta red možnost, da zoper zarotnike uveljavi zakon — torej družbena pravila —, ki ureja družbene odnose v italijanski družbi. Kako hitro se uveljavi fašistični način ukrepanja, kadarkoli zataje običajni avtomatizmi meščanske družbe, v kateri se nacionalno zatiranje in izkoriščanje pojavlja kot posebna oblika razrednega zatiranja in izkoriščanja (in v naslednjih kot ekspanzija na račun drugih narodov), pričajo tudi zadnji dogodki na Koroskem: potem ko je slovenska manjšina proti njeni volji sprejeto sedmojuljsko zakonodajo zavrnila in pri tem z visoko stopnjo organiziranosti izpričala voljo do nadaljnjega boja zoper takšno zakonodajo, ki naj bi bila le uvod v dokončni etnocid

Slovencev v Avstriji, je velikonemškemu krilu koroške politike očitno postalo jasno, da koroški — in avstrijski — politični avtomatizmi ne delajo sedmojuljski zakonodaji v prid in da bo manjšina izkoristila vse ustavne možnosti proti vsiljeni zakonodaji.

Ko se je tako izkazalo, da daje avstrijski ustavni sistem sorazmerno učinkovito orodje za boj proti sedmojuljskim zakonom, je desno, nemškonacionalistično krilo koroške politike postavilo povsem preprosto pa hkrati povsem fašistično zahtevo: Slovencev naj se odzame tiste pravice, ki jih avstrijska ustava daje vsem državljanom, od pravice do javnega nastopanja in demonstracije do pravice obveščanja. Kampanja na račun tako imenovanega levega ekstremizma — oprla se je na eksplozijo v Pilberku, ki je očitno prišla kot naročena — naj bi priklicala izredne policijske ukrepe proti Slovincem; po zasnovi je podobna že pogosto preizkušeni »strategiji napetosti«, s katero je posebej italijanski fašizem vrsto let ustvarjal vzdušje za fašistični prevrat v Italiji v času, ko so se družbenoekonomsko množile vrste delavskih strank in se je krepila njihova vloga na političnem odru.

Kakor je sklenjena veriga družbenopolitičnih razmer, iz katerih poganja fašizem, tako je sklenjena tudi veriga, ki povezuje fašizem z neofašizmom. Veliki nemški dramatik Bertolt Brecht je moral kmalu po vojni z obžalovanjem ugotoviti, da je »narobeje (nacistična namreč) še vedno rodovitno«; do leta 1948, ko se je hladna vojna dodobra razvila, je fašizem vnovič dobil svoj prostor pod soncem s tem pogojem, da se je formalno odrekel dediščini Hitlerja in Mussolinija: julija 1958 je zahodnonemška NPD objavila takle oglas: »Kdorkoli bi trdil, da v

Zvezni republiki obstaja neonacizem, je komunist ali pa govori o rečeh, ki niso v skladu z resnico. Kdorkoli trdi, da je NPD nacistična stranka, je lažnivec.« Kajpada gre le za prozorno mimikrijo: tako programi kot akcija evropske desnice ne dopuščajo dvoma, saj je repertoar povsem klasičen: prava razredna nasprotja še vedno prekriva brezoblični in nediferenciran pojem naroda kot »krvne« skupnosti; ta narod naj vodi elita s trdnim roko, zaradi česar evropska fašistoidna desnica pogosto zagovarja široka pooblastila predsednika države na račun zmanjšanih pooblastil parlamenta; ekspanzionizem, ki se skriva v prizadevanjih odvzeti veljavo rezultatom druge svetovne vojne (prav neonacistična desnica je bila v ZRN tista, ki se je najbolj ogorčeno uprla Brandtovi vzhodni politiki in priznanju vzhodnih meja; neofašisti so bili tisti, ki so najbolj trdovratno zavirali prizadevanja za dokončno ureditev meja med Italijo in Jugoslavijo) in v oživiljanju teze o »nemškem življenjskem prostoru« in o »terra irredenta«; visceralni protikomunizem; in pa seveda nebrzdani nacionalizem, ki v primitivnih lokalnih ambientih ohranja svojo staro podobo, na evropski ravni pa se pojavlja že kot »evropeizem«, kajti združena Evropa naj bi bila tista, pred katero bo pokleknil komunistični vzhod, da se bo nemški narod spet lahko združil v eni državi.

To pričujočnost fašizma, ki ga samo v ZRN pooseblja skoraj 80 različnih organizacij, že dolga leta spremlja intenzivno pranje možganov, katerega pasivni del je dejstvo, da je protifašistična vzgoja v vrsti tistih dežel, ki jih je fašizem najbolj okužil, prepuščena dejansko levim silam, zaradi česar je to protifašistično osveščanje ravno toliko močno, kolikor so močne sile (kako je s to rečjo, pa pričajo občasne analize srednje-

šolskih učbenikov zgodovine in načina, kako ti učbeniki predstavljajo obdobje nacističnega fašizma). Aktivni del tega postopka pa je obširna publicistična dejavnost, ki poskuša značilnosti fašizma bodisi prikriti ali pa jih olepšuje. Tu gre za prizadevanja, ločiti usodo nemškega velekapitala od Hitlerja; pa ločiti usodo nemškega orožja (ki se je, kot prepričuje ta literatura, bojevalo učinkovito in plemenito) od usode nacizma; nadalje za prizadevanja predstaviti fašizem kot majhno zgodovinsko nezgodo, ki pa bi se lahko drugače končala; za prizadevanje, izenačiti žrtve nemških vojnih zločincev z žrtvami, ki so padle v zavezniških vojaških operacijah; v cepljenju Hitlerja na dva človeka, mladega graditelja cest in borca proti brezposelnosti, in — žal — bolnega starčka, ki je zavozil vojno, pa še za to vojno da so krivi tisti, ki so Nemčijo prisilili podpisati versajski mir; in še veliko tega.

Gre skratka za trideset let trajajoče loščenje zgodovinskega madeža. Loščenje samo seveda ne pomeni, da je fašizem spet na pomolu: fašizem se poraja iz povsem oprjemljivih družbenih konfliktov in ne iz propagandnih kampanj samih. Kar pa je pri takšnih kampanjah v resnici lahko usodno, je to, da krhajo protifašistično zavest tistih ljudi, ki s fašizmom ne bi smeli imeti nič skupnega; cilj takšne kampanje je očitno v tem, da bodo uspravane množice tako zloščeno orožje fašizma, ki ga je zgodovina že obsodila kot zločinskega, sprejele — ko in če bo nastopil trenutek — kot dopustnega, sprejemljivega. Opozoriti na to nevarnost in se ji upreti, to je eden izmed imperativov našega časa.

Marjan Sedmak

●	Poštni predal 29	
●	Alenka Leskovic Odgovor ni več da ali ne, marveč kako	18
●	Vinko Hafner Novo oblike za delavčeve odločitve	

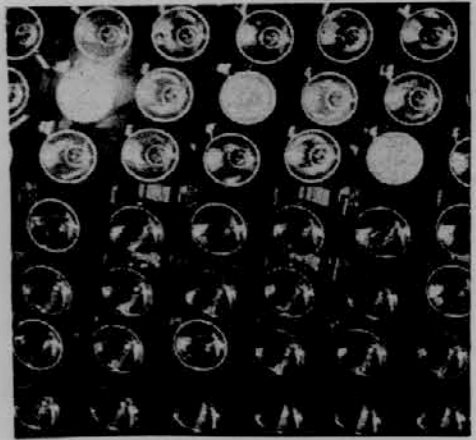
Anton Rupnik Kdo si, državljan številka?	19
Bojana Jager Resno svarilo na pragu tretjega planskega leta	20
Marko Jakše V Zasavju manjša proizvodnja, pa rekordna zaloga	
Peter Potočnik Kukavičje jajce v sračjem gnezdu	21

●	Janez Jerovšek Pokazatelj tehnološkega razvoja	
●	Ante Mahkota Miha Potočnik	22
●	Jozo Puljizevič Vsi so že tukaj — a vse je še prazno	

France Forstnerič Dvojna zagata na Štatenbergu	23	
Stane Ivanc Bodo Francozi po desetih letih res že kozmopoliti?		
Mirjana Borčič Za drugačno podobo jutrišnjega sveta	24	
●	Mojca Drčar-Murko Terorizem v mednarodnih razsežnostih	

Peter Breščak Kappler v predzadnjem dejanju	25	
●	Ivan Ilič Zdravje lahko vrnejo le meje za medicino	
●	Jože Sircelj Zla zemlja naj bi postala dobra	26

Janko Tedeško So »bolniki« od Svetega Ivana nenadoma čudežno ozdraveli?	27	
●	Konstantin Fedin Pasje duše	
●	Peter Daniel Wolfkind Stari čebelar	28

poštni predal 29

Odmevi na:

Delo, 10. septembra

Diplomirani sociolog

V objavi Zveze skupnosti za zaposlovanje SR Slovenije št. 36 (Delo 10. septembra 1977) sem zasledil, da Izobraževalna skupnost Slovenije išče diplomirane sociologe ali pedagoga s petletno prakso za samostojnega svetovalca tavnika za mednarodno dejavnost na področju vzgoje in izobraževanja z osebnimi dohodki okoli 8450 dinarjev. Ob tej ponudbi višini OD sem se zamislil, mogoče tudi zato, ker sem po naključju na fakulteti, ki ravno producira sociologe. Stevilka se mi je zdelala tako neverjetna, da sem si jo ponovno ogledal. Moji kolegi z magistraturo s petletno in še večjo prakso imajo OD 5500 dinarjev, docenti že z desetletno delovno dobo pa 7000 dinarjev. Zelo lepo priznanje našim učiteljem, da so njihovi produkti, sociologi, tako visoko cenjeni pri izobraževalni skupnosti, toda kakaj tako visoko materialno ne cenijo tudi njihovih producentov, kajti Izobraževalna skupnost Slovenije poseduje materialna denarna sredstva fakultetam.

V teološki misli je tako, da je proizvajalec (bog) bil cenen kot njegovi produkti (narava, svet, človek). Dobro, sem se potolažil, to je v teologiji, kjer gre za sveta razmerja, toda tu na čvrsti okrogli Zemlji in vrh vsega še v samoupravni družbi, kjer veljajo poslovna ne pa božanska razmerja, bi bilo logično, da bi vsaj enako cenili produkte in producente. Mogoče gre za odgovorno mesto, znanje tujih jezikov in podobno? Vendar gotovo univerzitetni učitelji niso najslabši glede znanja tujih jezikov, njihovo delo pa je še posebej odgovorno, saj mora ustrezati kar trem globalnim kriterijem: pedagoškimi, strokovnim-znanstvenimi in idejno političnim in so tako stalno pod kritično lupo študentov, znanstvenih skupnosti in družbene-politične javnosti. Mogoče pa je diplomiran sociolog v tistih petih letih prakse naredil nekaj takega iz sebe, kar prekaša naše sposobnosti in delo. Tudi delo na fakulteti je praksa in spreminjamo sebe tudi tedaj, ko delamo v sobotah, nedeljah, ponoči, če hočemo vsaj približno zadostiti navedenim skupnim kriterijem, pa še imamo slabo vest, da premo znamo, da marsikaj ne delamo dobro. Stevilka in primerjava so se mi zdeli vedno bolj skrivnostne. Mogoče pa tiči preprost odgovor v tem: izobraževalna skupnost ima pač svoja interna po samoupravni poti sprejeta merila o delitvi dohodkov in že iz naziva institucije verjetno izhaja visoka cena izobraževanja. Zdelo se mi je, da sem zaslišal naslednji priten smeh: saj ima tudi tvoja ustanova samoupravno utrjena merila osebnih dohodkov in prav tako hrepeni po samoupravnih možnostih, da bi imela takšna merila delitve kot izobraževalna skupnost. Pred tem zanesljivim namigovanjem sem poskušal zaslediti izobraževalno skupnost, češ, mogoče ima ona boljše partnerje, s katerimi menja dela. Pri iskanju v to smer pa nisem odkril trdnega opravičila, saj si nisem mogel priti na čisto, s kom menjava dela, kaj so njeni produkti in kdo jih tako visoko ceni. Izobraževalna skupnost, ki samo zbira in razdeljuje sredstva med fakultete, najbrž lahko samo zmigne z rameni: mi nismo krivi, če so vaši dohodki nizki, mi smo samo posredniki.

Andrej Kirm, Ljubljana

Delo, 14. junija

Zamašek samo še pet let?

Vedno znova beremo v dnevnikih, strokovnih poročilih, občinskih glasilih itd., koliko študij je že naredil Ljubljanski urbanistični zavod (LUZ) za posamezen nov mestni objekt, novo pozidavo kaknega okoliša, nadaljnji gospodarski razvoj mesta, za posamezne občine, tovarne itd. Piše se že o osmih študijah za lokacijo in pozidavo ljubljanske avtobusne glavne postaje, o možnih lokacijah za Cankarjev spomenik, o lokacijah za nov mestni kulturni center, različne predloge za novo lokacijo »Festivala«, dopolnilne predloge za nadaljnji razvoj univerze, visokega šolstva, o lokacijah za samske domove, lokacijah za socialno varstvo barakarjev, delnih študijah o javnem prometu, železniških mestnih obvoznih, o predlogih o novem športnem letališču, novem mestnem republiškem športnem stadionu, hotelskih kapacitetah, skladiščih za surovine in odpadke pa za gorljive tekočine in živež, za popraviljanje in prodajanje avtomobilov, za gospodarno obdelovanje zemlje, živalske kombinatne itd.

V eni ali drugi obliki smo dobili najprej deset in nato tri, nato eno in sedaj čisto novo cestno prometno študijo, imenovano »U«.

V meddobju smo dobili za Prešernovo cesto po odločni zagotovitvi, da ne bomo delali nobene nove študije, kar čez noč popolnoma nov predlog. Kakor za vse dosedanje predloge trdijo načrtovalci tudi za tega, da ne more in ne sme biti nobene nove spremembe ne dopolnitve, da je že skrajni čas, da začnemo z delom itd.

Za začasno južno obvoznico sta si izbrala mesto in občina Gregorinovo in Koprsko cesto; kar čez noč se začne pisati, da se bosta dogradili Tbilisjske ulica in Cesta v Mestni log, ker verjetno to bolj ustreza republiškemu tovornemu tranzitnemu prometu. Pred nekaj leti smo prejeli za nekaj sto milijonov starih dinarjev študijo o razvoju Ljubljane do leta 2000. O tej študiji se je tako malo pisalo in govorilo, da res ne vem, ali to gradivo sploh kdo potrebuje ali leži tudi to že na zaprašenih policah tako kakor nekatere že našete študije, predlogi, načrti itd.

Ko so pred leti s kombijem pripeljali na magistrat prvih sedem cestno-prometnih študij v 50 vezanih knjigah, sem bil mestni odbornik in član sveta za urbanizem. Polnoma nerazumljivo nam je bilo, da člani tega sveta nismo smeli pogledati teh študij. Dojeli smo, da so bile te študije tako pomembne ali pretirane, da je naročnik menil, da gradivo ni zrelo za javno razgrnitev. Vse to gradivo, ki smo zanj plačali po uradno zahtevanih dopolnitvah več kot 7 milijonov novih dinarjev v razdobju treh ali štirih let, ga neprestano predelujejo in dopolnjujejo.

Ob nadaljnjih presojah, kako in kje naj gradimo krematorij, kam naj prelozimo

»Navje« in kaj naj počnemo s Plečnikovimi mrliškimi kapelicami, smo zašli v slepo ulico in v nesoglasje z urbanisti, arhitekti in s prebivalci Jars.

Tudi ob novih stavbah v mestu smo zašli. Resno sem namreč prepričan, da najnovejše stvaritve, predvsem steklenjak na Bavarskem dvoru, računski center v Kolodvorski ulici, baročni stekleni prizidek k novi pošti, steklenjaki LUZ in Soseske itd. niso primerne rešitve, ne po obliki ne po gospodarnosti.

Ko smo lani razpisali javno posojilo za slovensko cestno omrežje, smo po Sloveniji razobesili, po mojem mnenju, zelo nepričljivi propagandni lepak. In vendar je šlo za večdesetmilijardno posojilo. Mar ne bi bilo bolj pravilno, da bi za takšno širokopolno vsestransko akcijo razpisali javni natečaj? Gotovo bi bil lepak boljši.

Ko sem prvič zagledal novi most čez Gruberjev prekop na Kodeljevem, sem se res začudil, ali ni v Ljubljani oblikovalca, ki bi dal tudi preprostem mostu v mestu nekoliko lepšo obliko in postolje.

Na koncu vprašujem strokovno javnost, ali so vse rešitve od Ljubljane do Zaloga, ki jih izvaja železniško gospodarstvo, res boljše, ali in kdo vse to pregleduje, potrjuje itd., saj vendar plačuje ves železniški primanjkljaj Slovenija, in od tega dobršni del Ljubljana.

Sem sodi tudi najnovejša zahteva železniškega gospodarstva, naj bi za severno železniško obvoznico še sedaj zgradili na novi Celovški cesti pri »Žibertu« 1,5 m dvignjeno Celovško cesto in železobetonsko ploščo nad podvozom za železnico, ki bo tu šla pod Celovško cesto.

Pri podrobnejšem razglabljanju vseh teh vprašanj, ki jih zelo »zaprto« rešuje železniško gospodarstvo, se vprašujemo, ali je železniška uprava sploh kdaj javno razgrnila kak svoj projekt, predvsem pa, kje so sedanjí ali stari načrti za železniške obvoznice okoli našega mesta. Vprašanje zase je tudi dolenska železnica na mestnem območju, ali je na sedanjí lokaciji sploh upravičena itd.

Oh preložitvi železnice skozi Tivoli, Rožno dolino in Šiško pod Šišenskim hribom smo slišali, da se ponuja nova trasa preko Mostca, ker je sedanjí rezervat čez jezera »Draga« ob Šišenskem hribu že popolnoma pozidan in ne pride več v poštev za železnico. Ljubljana bi vendar morala vse te nove in stare želje železnice videti in nanje javno odgovorjati. Ali železnici res ni bližja Ljubljana kot Beograd?

Tako sem nanizal vrsto javnih lokacijskih in drugih perečih problemov Ljubljane, ki pa jih urejajo le v zelo zaprtih, da celo monopolističnih formacijah republike, mesta, LUZ in celo občin.

Kam to pelje, kažejo zgoraj našeta dejstva o delovanju teh več ali manj zaprtih služb.

Vsi strokovnjaki vedo, da bi se morali vsi javni objekti dajati v delo z javnim natečajem, brez umetnega prikaza nujnosti in stvarnim sodelovanjem vseh slovenskih strokovnih služb.

Študije, načrti itd., naročeni neposredno pri posamezniku ali pri skupinici, praviloma niso tako zadovoljivi za investitorja kakor tiste z javnega anonimnega natečaja.

Tako, kakor smo se javno dokaj časa pogovarjali, kako in kaj bo z Ljubljanskim gradom, tako bi se morali na poziv gradbenih odborov v mestu javno pogovarjati o novih objektih v mestu, najprej o lokaciji, nato o osnutku za izbrano lokacijo, zazidalnem načrtu, študiji itd.

Kot dolgoletni funkcionar strokovnih društev menim, da gradbeni odbori in investitorji vse pre malo porabljajo njihove mogoče pomoči, na primer za pogovore, pregled, mnenja, predvsem pa za prirejanje javnih natečajev.

Upoštevalimo popolnoma zavestno in odgovorno, da bi se morali o lokacijah za »Festival«, krematorij, avtobusno postajo, Cankarjev spomenik, univerzitetne objekte, novo železniško postajo, samske domove, domove za ostarele, mostove in ceste, javni promet in letališča, za smetišča in skladišča, za blokovno in zasebno gradnjo stanovanj, za elektrarne in toplarne, sole in vrte itd. itd. pogovarjati javno, obenem pa bi morali prirejati javne anonimne natečaje za vse pomembnejše mestne objekte, zazidalne načrte itd.

Ljubljana je priredila po osvoboditvi nekaj večjih in manjših natečajev za mestne in republiške potrebe, ki so bili uspešni. S svojimi revolucionarnimi idejami so se v Ljubljani pojavili novi mladi, nadebudni arhitekti. Tem mladim načrtovalcem smo dali možnost osebne živiljenjske izpovedi, jim pomagali, da so se svojem znanju primerno uvrstili med svoje starejše tovariše načrtovalce in oblikovalce. Naši arhitekti, urbanisti, oblikovalci in tehniki so si prisluzili odlična mesta v Sloveniji in Jugoslaviji. Ali pa mi teh nekaj tisoč slovenskih strokovnjakov vabimo k sodelovanju, ali jim nudimo možnost, da se s svojim delom izkažejo, ali bomo prenehali z zapiranjem vrat, z neposrednim naročanjem del nemara pri taistih načrtovalcih? Kam vse to pelje? Kdaj in kje bomo vendar nehali s takšnim ravnanjem? Po moji vsestranski in samokritični presoji je sedanja praksa nazadovanje, ne pa napredek.

Odprimo vendar vrata razumu in znanju mladih kadrov, mladih načrtovalcev, znanstvenikov, oblikovalcev in umetnikov in prenehajmo z različnimi klani in biroji zaprtih vrat, sprostim možnost razvoja mladih, novih duhov, omogočimo jim, da javno pokažejo nam in tudi svojim mentorjem, kaj so jih naučili, ali jih niso celo že presegle.

Besedilo naj bi sprožilo široko kritiko družbenih, strokovnih in vseh odgovornih krogov!

Ciril Stanič, Ljubljana

Kam greš? (foto Leon Dolinšek)

Zapis s kongresa

Odgovor ni več da ali ne, marveč kako

Mednarodno združenje odvetnikov je razpravljalo o pravicah delavcev pri upravljanju podjetij

Kdo je sprejel sklepno odločitev o gradnji zagrebškega hotela Interkontinental? Vprašanju newyorškega odvetnika Stanleya Godofskyja je sledila podrobna razlaga njegovih jugoslovanskih kolegov o sistemu samoupravnega odločanja in neposrednem vplivu delavcev na dogajanja ne le v podjetjih, temveč v vsej družbi. Torej tudi pojasnilo, da so se delavci hotelskega podjetja Esplanade zavestno odločili za novo gradnjo in da brez njihovega sklepa hotela ne bi bilo. To pa je bilo samo eno od mnogih vprašanj o samoupravljanju, ki so se tedni dni prepletali v tem hotelu, kjer je potekal kongres mednarodnega združenja odvetnikov.

Udeleženci iz štiridesetih držav jih niso postavljali naključno. Prva kongresna tema je namreč obravnavala pravice delavcev pri upravljanju podjetij in zaščito teh pravic. Zanj je bilo tudi največ zanimanja in najštevilnejša udeležba pri delu komisije, čeprav je bila le ena od šestih kongresnih komisij. Obenem pa morda tudi tista, ki je kljub temu, da so razpravljali govorili zgovor o pravicah delavcev, najgloblje posegala v prikaz posameznih družbenih ureditev, ki dajejo take ali drugačne možnosti delavcem, da sodelujejo pri urejanju svojih delovnih pogojev in rezultatov dela. Odgovor, kakaj so odvetniki ob petdesetletnici mednarodnega združenja največ govorili prav o pravicah delavcev, bi bil izredno povprečen, če bi preprosto rekli, da je na to vplivala družbena ureditev države, v kateri se je odvijal kongres. Premalo bi tudi povedali, ko bi se ustavili le pri resoluciji o tej temi, ki kot skupne cilje navaja, da se morajo v vseh pravnih sistemih prizadevati za napredek dostojanstva posameznika, zagotavljanje družbenih pravic, doseganje ekonomske varnosti, omogočanje pravičnega nagradjanja za vse in enakopravnega sodelovanja delavcev pri dohodku svojih podjetij in rezultatih svojega dela.

Zaradi tega se raje vprašajmo, če ima delavec pravico sodelovati pri odločitvah podjetja? Za nas zveni to vprašanje že povsem tuje. Z uveljavitvijo samoupravljanja in krepitvijo vloge delavca na vseh ravneh odločanja je tudi – preprosto rečeno – neumestno. Toda, kako vprašanje zastavljajo drugje v svetu. Mar s strogo alternativno možnostjo: z da ali ne za delavčeve pravice, da vpliva vsaj na nekaterem podjetnikove odločitve? V največjem številu držav je drugi skrajni odgovor odpadel. Na njegovo mesto so uvrstili besedo kako. Na kakšen način lahko delavec sodeluje oziroma, bolje rečeno, kakšne so lahko njegove pravice pri upravljanju podjetij.

Gotovo je to izhodišče in priznavanje, da je ena temeljnih človekovih pravic tudi delavčevu odločanje o lastni usodi vplivalo na potek sedemindvajsetega kongresa odvetnikov. Pri tem je pomembno spodbudo za razpravo nudilo osrednje poročilo o pravicah delavcev pri upravljanju podjetij in njihovi zaščiti. Z željo, prikazati prav to, kako je mogoče uresničevati te pravice, ga je poročilo odvetnikov iz štirinajstih držav pripravil slovenski odvetnik Rudi Selih.

Kakor poudarja resolucija te kongresne komisije, se prvni sistemi v skladu s političnimi, z ekonomskimi in s kulturnimi tradicijami lahko razdele v tri skupine pravic upravljanja: samoupravljanje, sodelovanje in participacijo prek sindikatov s kolektivnim dogovarjanjem. Vsem je skupno, da so, podobno kot prvi znani dokumenti iz

pred sto let, ki so posegli na to področje, tesno povezani s temeljnimi ciljem: z izboljšanjem položaja delavca.

Pot zamislil, da bi delavci v tej ali oni obliki sodelovali pri upravljanju podjetij, je dolga. Pritegnila je tako številne teoretike kot različne sloje ljudi. V najbolj bojevitih oblikah je nerazdružljiv del programov, ki ne spreminjajo le industrijske organizacije, temveč celotno družbo. Kakor navaja avtor osrednjega referata, v sodobni praksi lahko temelje sodelovanja razdelimo na tri dele. Prvi možnosti sodelovanja obravnava z vidika lastnine proizvodnih sredstev. Drugi ocenjujejo, da je temelj sodelovanja predvsem delo. Posebno v razvitih deželah je izredno pomembno tudi razvoj tehnologije, surovin in sredstev za proizvodnjo, ki vse bolj vpliva na spreminjanje položaja delavca.

Lahko ponovimo, da je odvetnike najbolj zanimal jugoslovanski sistem samoupravljanja, ki sloni na družbeni lastnini. To pa ne pomeni, da niso med razpravo podrobno prikazali, kakšne so pravice delavcev pri upravljanju v Združenih državah Amerike, Veliki Britaniji, Franciji, na Nizozemskem in v številnih drugih državah. Razumljivo je, da se pri tem niso spuščali v ocenjevanje posameznih rešitev. Pri tem je pravzaprav presnetljivo, da so zelo malo govorili o vlogi odvetnikov pri zaščiti delavčevih pravic, čeprav so se njihovi kolegi v komisiji o pravni pomoči odločno zavzeli, da morajo vsakršno pravno pomoč ljudem nuditi predvsem neodvisni odvetniki.

Če namerno prezmemo sistem samoupravljanja in poskušamo iz razmišljanja odločkov razložit, kakšne so značilnosti sodelovanja in participacije prek sindikatov s kolektivnim dogovarjanjem, se najprej ustavimo pri vprašanju, kdo so delavci, ko govorimo o njihovem sodelovanju ali vodenju podjetij. Implicitno namreč vs razločujemo med tistimi, ki vodijo, in drugimi, ki jih vodijo. Kje naj bo meja v praksi? Ali je uradnik delavec ali pa je delavec le človek ob stroju? V podjetjih razen tistega, ki je na vrhu hierarhične lestvice, vsak sprejema ukaz od predstojnikov. Poleg položaja strokovnih delavcev, ki se sami pogosto uvrščajo med vodilne kadre, je nejasen tudi položaj poslovojdij. V nekaterih državah ti ljudje nimajo niti pravice, veljati se v sindikatu.

Delavec kot subjekt pravice sodelovanja, povzemamo iz poročila, se po avstrijskem tolmačenju enači s pojmom nameščena. To je vsak, ki je sklenil pogodbo v delovnem razmerju. Pri tem pa so izvzeti upravni nameščenci, ki pomembno vplivajo na odločitve v podjetju. Nasprotno v Veliki Britaniji strogo ločujejo med fizičnimi in intelektualnimi delavci. Na Nizozemskem pogojuje sedemdesetih odstotkov delavcev urejajo kolektivne pogodbe, medtem ko švedski predpisi iz kroga delavcev izključujejo le direktorje in druge vodstvene kadre. Čeprav švicarski predpisi ne ločujejo delavcev od upravnega osebja, so kolektivne pogodbe namenjene predvsem delavcem, medtem ko imajo uslužbenci (pisarniško osebje) še vedno specifičen položaj.

Pri obrazložitvi raznih oblik sodelovanja delavcev pri upravljanju nastane največ težav ob določanju, v kolikšni meri naj bi imeli »vodeni« pravico vplivati na odločitve podjetja. Po zahodnonemški zakonodaji je sodelovanje delavcev zagotovljeno v nadzornem organu podjetja, medtem ko v upravnih organih delavci ne sodelujejo. Po našem sprejetem zakonu mora biti v največjih podjetjih (z več kot 2000 zaposlenimi) v nadzornem organu polovica delavcev, po prejšnjih predpisih pa še vedno velja, da v podjetjih z več kot petsto zaposlenimi tretjino članov nadzornih odborov imenujejo

delavci. Pomembna je v podjetjih tudi vloga sindikalne organizacije.

Je pa drugačna kot, na primer, na ameriških tleh, kjer pravice sodelovanja delavcev pri upravljanju ne urejajo z zakoni, kakor v večini zahodnoevropskih držav, temveč s kolektivnimi pogajanjimi, kjer se o pravicah delavcev, predvsem glede plač, delovnega časa, premeštitve, dopusta itd. dogovarjajo sindikati kot predstavniki delavcev in organizacije delodajalcev. Sindikati v Združenih državah hočejo ostati na drugi strani pogajalske mize, so poudarili odvetniki iz ZDA, ker menijo, da drugače ne bi mogli primerno štediti delavskih zahtev. Zaradi tega je tudi razmeroma skromno zanimanje za oblikovanje institucionalnih oblik sodelovanja delavcev pri upravljanju podjetij. Za delavce, če jih definiramo kot sredstvo delovnega procesa, so edini načini, da sprejemajo ukaze vodstva, o njih razpravljajo na pogajanjih, ali da se proti njim borijo. Tako gledano, delavci ne morejo sodelovati pri upravljanju drugače kot s pogajanjimi ali s konfliktom.

Kot možnost delavcev, da posežejo v odločitve upravnega odbora podjetja, ki ga izberejo delničarji, so omenili, podobno kot kanadski odvetnik, da delavci, ki delajo v določenem podjetju, nakupijo delnice. Če pa se pri tem spomnimo raziskav mednarodnega inštituta za socialne študije v Ženevi o participaciji delavcev pri upravljanju podjetij, je vprašljivo, če lastnina podjetja bistveno vpliva na odnose znotraj podjetja in posebej na značaj upravljanja. Izraelske izkušnje potrjujejo, da goli prenos lastnine podjetij v sindikalne roke ni spremenil dogajanja v podjetjih in s tem tudi ni vplival na povečanje oziroma spremembo pravic delavcev pri upravljanju.

Ne vemo, če je švicarski odvetnik, ko je privedil znano Pascalovo misel in rekel, da to, kar je dobro v kaki državi, ni sprejemljivo v drugi, poskušal upravičiti ali morda poudariti izide federalnega in kantonalnih referendumov, s katerimi so se volivci izrekli proti uvedbi oblik upravljanja delavcev v podjetjih. Rezultati so bili porazni, čeprav je federalni svet ponudil skromnejši projekt sodelovanja delavcev. Pri tem je dodal, da glede na družbeni in ekonomski sistem močni sindikati, podobno kot v Združenih državah, urejajo nekatere pravice delavcev, z razvezano mrežo arbitražnih sodišč pa rešujejo spore.

Industrijska demokracija, kakor v sodobnem svetu imenujejo vsakršno sodelovanje delavcev pri upravljanju podjetij, ki se prepleta od pragmatičnega ravnanja ameriških sindikatov, zasnovanega v tridesetih letih, do vseh drugih oblik sodelovanja, naj bi po kongresnem sklepu postala tema stalnega proučevanja odvetnikov. Ob temeljnem sklepu, da se morajo vsi sistemi upravljanja neprestano razvijati tudi s pomočjo združenj odvetnikov in sodstva, je ton obravnavanja problematike ponudil še druge mogoče zaključke. Potrtil je pomembnost moralnega dostojanstva človeškega dela in razširjeno mnenje, da so delavci zadovoljni z delom le, ko je zadovoljeno njihovim psihološkim potrebam. Torej takrat, ko imajo določen delež pri upravljanju. Pa ne le glede menjave opravljenega dela in plačila, temveč tudi pri usodi podjetja, njegovem delovanju in uspehu. Ne nazadnje je znova dokazal zanimanje svetovne javnosti za jugoslovanski samoupravni sistem, v katerem delavci ne sodelujejo pri upravljanju, temveč sami upravljajo.

Atenka Leskovic

Kam greš? (foto Leon Dolinšek)

Od naše beogradske dopisnice

BEOGRAD, sept. — Ob letošnjih gibanjih v zunanjetrgovinski menjavi smo zares lahko v skrbeh, pa ne toliko zaradi števil, ki bi na prvi pogled lahko naredile tak vtis, podatki namreč kažejo, da se je v osmih mesecih izvoz povečal komaj za šest odstotkov, medtem ko smo si z resolucijo zastavili cilj 12,5-odstotne rasti, hkrati pa se je uvoz povečal za 37 odstotkov namesto za 16,5, kot smo bili načrtovali. Za temi podatki se skriva stvarna podoba tistega, kar smo dosegli v prvih dveh letih srednjeročnega načrta. Le-ta nam razkrije, da je, glede na to, da mo lani zabeležili 11-odstotni padec uvoza in 21-odstotno povečanje izvoza, povprečni dveletni rezultat 28-odstotna rast izvoza in 22-odstotno povečanje uvoza. Če bi pri teh vrednostnih pokazateljih upoštevali tudi učinek cen, bi se izkazalo, da se je izvoz dejansko povečal za 6 do 7 odstotkov, uvoz pa za okoli 3 odstotke, kar pravzaprav pomeni, da se s tem dveletnim povprečjem nismo bistveno oddaljili od razvojnega načrta.

Gledano s tega zornega kota torej še ni vse izgubljeno, vendar pa se vsiljuje vprašanje, kakšne so perspektive za bolj uravnotežene odnose v menjavi, se pravi, v kolikšni meri se nam bo v okviru danih možnosti posrečilo organizirati na domačih tleh. To v prvi vrsti zadeva usklajevanje proizvodne rasti s potrebnim obsegom domačega povpraševanja in dolgotrajnejšim ciljem, da bi nam izvoz prinesel poslovne in razvojne koristi. Če ne bomo vzpostavili ravnotežja, se utegne ponoviti tisto, kar se je dogajalo letos, ko so delovne organizacije spročile ostrejši razmer na svetovnem trgu poiskale najpreprostejšo rešitev, tako da so se usmerile na domači trg, ki si je nenadoma vželežila številnih proizvodov, hkrati pa so na domačem trgu z manj napora in tveganja lahko postavili višje cene. Končni učinek je bil povečan uvoz in skromen izvoz, ki kot resno svarilo stoji na pragu tretjega planskega leta hkrati z dejstvom, da peša tudi domače povpraševanje. Sicer pa je bilo to pričakovati, zakaj take razmere se nikoli ne obdržijo dlje kot nekaj mesecev.

Investicijska dela prispevajo k uresničitvi načrta

O resnosti tega svarila zgovorno pričajo podatki, da so nam v prvih sedmih mesecih letos izvojni posli prinesli 50.764 milijonov dinarjev, kar pomeni, da se je uvoz povečal za 4 odstotke v primerjavi z enakim obdobjem lani. To smo dosegli z zvišanjem izvoznih cen za 9 odstotkov. Šele 19-odstotno povečan izvoz v avgustu (v primeri z istim mesecem lani) je izboljšal sedemmesečno bilanco še za dve indeksni točki.

Najboljše rezultate smo dosegli v blagovni menjavi z državami v razvoju. Vrednost izvoza znaša 11.194 milijonov dinarjev, torej se je izvoz v te države povečal za 32 odstotkov. V istem osemmesečnem obdobju se je uvoz iz teh držav povečal za 32 odstotkov in dosegel 16.585 milijonov dinarjev. Izvoz v te države 67-odstotno pokriva uvoz iz njih, to pa pomeni, da imamo v menjavi s temi državami še vedno trgovinski primanjkljaj. V prvem polletju letos je znašal ta primanjkljaj 9,5 odstotka celotnega jugoslovanskega primanjkljaja v menjavi s tujino. Pri tem pa velja poudariti, da bi, če bi črtali nakup nafte (kot specifičnega blaga), v trgovinski bilanci z državami v razvoju za letošnje prvo polletje imeli celo presežek v vrednosti okoli 66 milijonov dinarjev. Omeniti moramo tudi, da bo svoj delež prispevala tudi realizacija pomembnih investicijskih del, ki jih naše gospodarske organizacije izvajajo v državah v razvoju. Prav tu lahko letos pričakujemo pomembne uspehe, največje doslej. Posamezna dela ali faze gradnje namreč končujemo pred iztekom rokov. V prvem polletju, pa tudi v juliju in avgustu, je blagovna menjava z državami v razvoju celo presežala načrtovana predvidevanja.

To seveda nikakor ne pomeni, da smo že izrabili vse možnosti, zlasti če hočemo leta 1980 doseči cilj: četrtna naše celotne blagovne menjave naj bo z državami v razvoju. Pri tem pa moramo upoštevati, da ima Jugoslavija gospodarske stike le z malo državami v razvoju, da ima z nekaterimi le razdrobljene, občasne stike ali celo samo simbolične, medtem ko z več državami v razvoju sploh nimamo blagovne menjave ali kakih drugih gospodarskih odnosov. Poleg številki o sodelovanju s temi državami bi si bilo torej treba ogledati še, koliko naših OZD ali njihovih predstavstev je v teh državah, kako domače gospodarstvo organizacijsko nastopa, koliko je konkurenčno in uspešno, ko skuša preseči klasične okvire blagovne menjave ter širi in popostruje izvozno ponudbo. Zagotovo je še veliko držav v razvoju, ki bi s svojimi uvoznimi zmogljivostmi lahko postale pomembnejši jugoslovanski zunanjetrgovinski partnerji. Ker te države uvažajo predvsem dobrine in opremo, jim torej lahko marsikaj ponudimo, zato moramo temu izvozu nameniti potrebno pozornost, vse od zagotovitve zadostnih sredstev za kreditiranje naprej.

Nekonkurenčne cene na zahodnem trgu

V prvih osmih mesecih smo izvozili v razvite države za 23.695 milijonov dinarjev vrednosti. Izvoz se je torej povečal komaj za 4 odstotke, medtem ko se je uvoz povečal za 43 odstotkov in dosegel vrednost 62.297 milijonov dinarjev. Prav iz razvitih držav namreč uvozimo 57 odstotkov celotnega jugoslovanskega uvoza. V menjavi z razvitimi državami izvoz krije uvoz le 38-odstotno, kar je hkrati tudi najmanjši odstotek pokritosti. Poleg tega lahko letos pričakujemo še precej večji uvoz opreme.

Zlasti zaskrbljivo je dejstvo, da rast našega izvoza v razvite države še vedno upada. V celoti je, na primer, izvoz v zahodno Evropo v prvem trimesečju znašal 35,8 odstotka, v prvem polletju 16,6 odstotka, v prvih sedmih mesecih letos pa 14,6 odstotka. Najbolj se je zmanjšal izvoz v ZDA — za

Gibanja v zunanjetrgovinski menjavi

Resno svarilo na pragu tretjega planskega leta

Poslovanje na drobno, od danes na jutri, v sedanjih razmerah ne more zagotoviti uspeha

31,2 odstotka ali za 73,6 milijona dolarjev. V ZDA izvažamo skupaj 105 proizvodov, izvoz pa se je zmanjšal pri 43 proizvodih. Izvoz v ZR Nemčijo se je zmanjšal za 4,2 odstotka ali za deset milijonov dolarjev, in sicer pri 38 proizvodih. Glede na lansko leto se je zmanjšal tudi izvoz v Avstrijo — za 1,5 odstotka. Izvoz juncev in mesa v Italijo se je zmanjšal za polovico, ne uresničujemo sklepov o izvozu koruze, prenehali smo izvažati elektromotorje, dele za generatorje, transformatorje, telekomunikacijsko opremo itd. Žal tudi sklepanja izvoznih poslov z razvitimi državami nedvomno napovedujejo, da do konca leta lahko pričakujemo še slabši izvoz. To je do neke mere tudi razumljivo, saj smo v načrtih na začetku tega leta, kot kaže, bolj upoštevali želje in potrebe bilance kot pa stvarne možnosti; v drugem polletju letos je namreč gospodarska dejavnost v teh državah počasi pešala. Rast industrijske proizvodnje in povečan povpraševanje doma, kar ni bilo v skladu s predvidevanji letošnje resolucije, sta le priložila olja na ogenj. Temu lahko prištejemo tudi čedalje več očitkov, da prepočasni rešujemo ali pa sploh ne rešujemo problemov, na katere gospodarstvo že lep čas opozarja, ni pa dejstvo, da se spročijo zmanjšanja gospodarske dejavnosti v vrsti razvitih zahodnih držav konkurenčna sposobnost doma-

ne sredstev (13 odstotkov), že zdaj nakužujejo, da letošnji izvoz blaga ne bo dosegel načrtovanega. Lahko torej pričakujemo, da se bo tehnična prevagala na stran uvoza, saj je lanskoletna nižja proizvodnja, pa tudi administrativno zaviranje uvoza povzročilo, da so se letos apetiti in potrebe povečali. Še toliko bolj, ker je povečana industrijska proizvodnja, ki je še vedno precej odvisna od uvoženih surovin, po dveletnem preporu razumljivo skušala s konjunkturo doseči najboljše rezultate. K povečanju uvoza so poleg tega prispevale tudi uvozne cene, ki so bile višje za 14 odstotkov.

V obdobju prvih sedmih mesecev so največjo rast izvoza (kar je vplivalo tudi na rast celotnega izvoza) dosegli strojogradnja 56 odstotki, ladjedelstvo s 40 odstotki, proizvodnja gradbenega lesa in plošč z 42 odstotki ter proizvodnja končnih lesnih izdelkov z 21 odstotki. V letošnjem izvozu pa smo dosegli skromne rezultate, slabše od

na račun možnosti in sredstev v prihodnjem letu pa tudi v letu 1979, se nam je zastavilo še eno vprašanje. S petletnim načrtom smo si zadali ambiciozne naloge, v prvi vrsti prestrukturiranje gospodarstva in razvoj domačih zmogljivosti. Z načrtovanimi investicijami pa se ni ustrezno razvijala domača strojogradnja, na seznamu neresenih vprašanj je še zmeraj kreditiranje prodaje domače opreme. Da je to res, priča tudi dejstvo, da hitreje raste uvoz opreme kot domača proizvodnja delovnih sredstev, kar vsekakor ni vredno pohvale.

Največja rast je bila pri uvozu blaga za široko porabo (66 odstotkov), ki je v celotnem uvozu udeležena s 13,5 odstotka. Obseg tega uvoza se je namesto za predvidenih 8 odstotkov povečal za 44 odstotkov. Vendar je treba poudariti, da na uvoz hrane odpade 50 odstotkov uvoza blaga za široko porabo in da smo pri letošnjih bilancah upoštevali tudi uvozne postavke, ki so bile odobrene lani, pa jih nismo uresničili. Kljub temu ne moremo mimo nedavne razprave v gospodarski zbornici Jugoslavije, ki je razkrila, kako smo bili, recimo, prepičani, da iz razvitih zahodnih držav uvažamo predvsem opremo, šele podrobnejša analiza pa je pokazala, da uvažamo tudi vrsto nepotrebnih artiklov, od želvinih

ra. Po drugi strani su ukrepi, ki smo jih uvedli za stabilizacijo in so pristrigili peruti notranji porabi, prisilili delovne organizacije, da so se bolj usmerile v izvoz. Tedaj je tudi prišlo do spremembe osnove obračunskega tečaja, kar je prav tako spodbudilo izvoz. Povečani izvoz je omogočilo tudi, da so imele številne izvozne usmerjene panoge po dekonjunkturi v letu 1974 in 1975 precejšnje zaloge blaga, ki so ga lahko namenile v izvoz. Vse to je pripomoglo, da je domače gospodarstvo z ugodnimi izvoznimi rezultati dejansko le nadomestilo tisto, kar je izgubilo v prejšnjih dveh letih.

Največja rast je bila pri uvozu blaga za široko porabo (66 odstotkov), ki je v celotnem uvozu udeležena s 13,5 odstotka. Obseg tega uvoza se je namesto za predvidenih 8 odstotkov povečal za 44 odstotkov. Vendar je treba poudariti, da na uvoz hrane odpade 50 odstotkov uvoza blaga za široko porabo in da smo pri letošnjih bilancah upoštevali tudi uvozne postavke, ki so bile odobrene lani, pa jih nismo uresničili. Kljub temu ne moremo mimo nedavne razprave v gospodarski zbornici Jugoslavije, ki je razkrila, kako smo bili, recimo, prepičani, da iz razvitih zahodnih držav uvažamo predvsem opremo, šele podrobnejša analiza pa je pokazala, da uvažamo tudi vrsto nepotrebnih artiklov, od želvinih

Hudi dnevi tudi pred EGS?

Zdaj pa je stanje videti povsem drugačno. Na vrata gospodarstva v mnogih državah, kot kaže, znova trka temna senca, če že ne recesije, pa vsaj stagnacije. Tako je po napovedih OECD v večini teh držav v drugem polletju pričakovati padec industrijske proizvodnje glede na lansko leto. Uvoz naj bi se povečal za 4 odstotke v primerjavi s prejšnjimi 14,5 odstotka, kar z drugimi besedami pomeni, da se možnosti za izvoz našega blaga manjšajo in da je pričakovati uvajanje zaščitnih ukrepov. Vedeti pa moramo, da smo 75 odstotkov celotnega primanjkljaja v tem letu ustvarili v menjavi z industrijsko razvitimi državami.

Podpredsednik izvršne komisije EGS Wilhelm Haferkamp, ki se je te dni mudil pri nas, je med drugim dejal, da nekateri gospodarski sektorji v državah članicah evropske skupnosti preživljajo hude dni, kar se kaže v povečani nezaposlenosti in ovirani prodaji celo na trgu EGS. Vse države razen ZR Nemčije in Nizozemske imajo težave s primanjkljaji, kar po njegovih besedah nikakor ne bi smel biti povod, da bi »izvažali lastne težave«. Če je že treba kak proizvod začasno zavarovati, tega ne bi smeli napraviti enostransko, tako da ne bi upoštevali mednarodnih pravil. Kljub podobnim zagotovilom pa se že prekršili pravila poštenje igre, zato je pričakovati, da se kaj podobnega ponovi tudi v prihodnje. Vsekakor pa je treba ohraniti zoženi prostor na teh trgih, zato bomo morali budno spremljati konkurenčnost, kakovost izvozne ponudbe, nastop in organiziranost ter usklajenost naporov delovnih organizacij s podporo ustreznih organov, ki bi okrepili zanimanje za tuji trg. Ta trg je nedvomno zainteresiran za blago, ki ga imamo (na primer barvne kovine, les, oprema), in ravno to tudi kaže na področja, na katerih bi lahko razvili tudi industrijsko proizvodno sodelovanje.

Povečati zanimanje za vključevanje v mednarodni trg

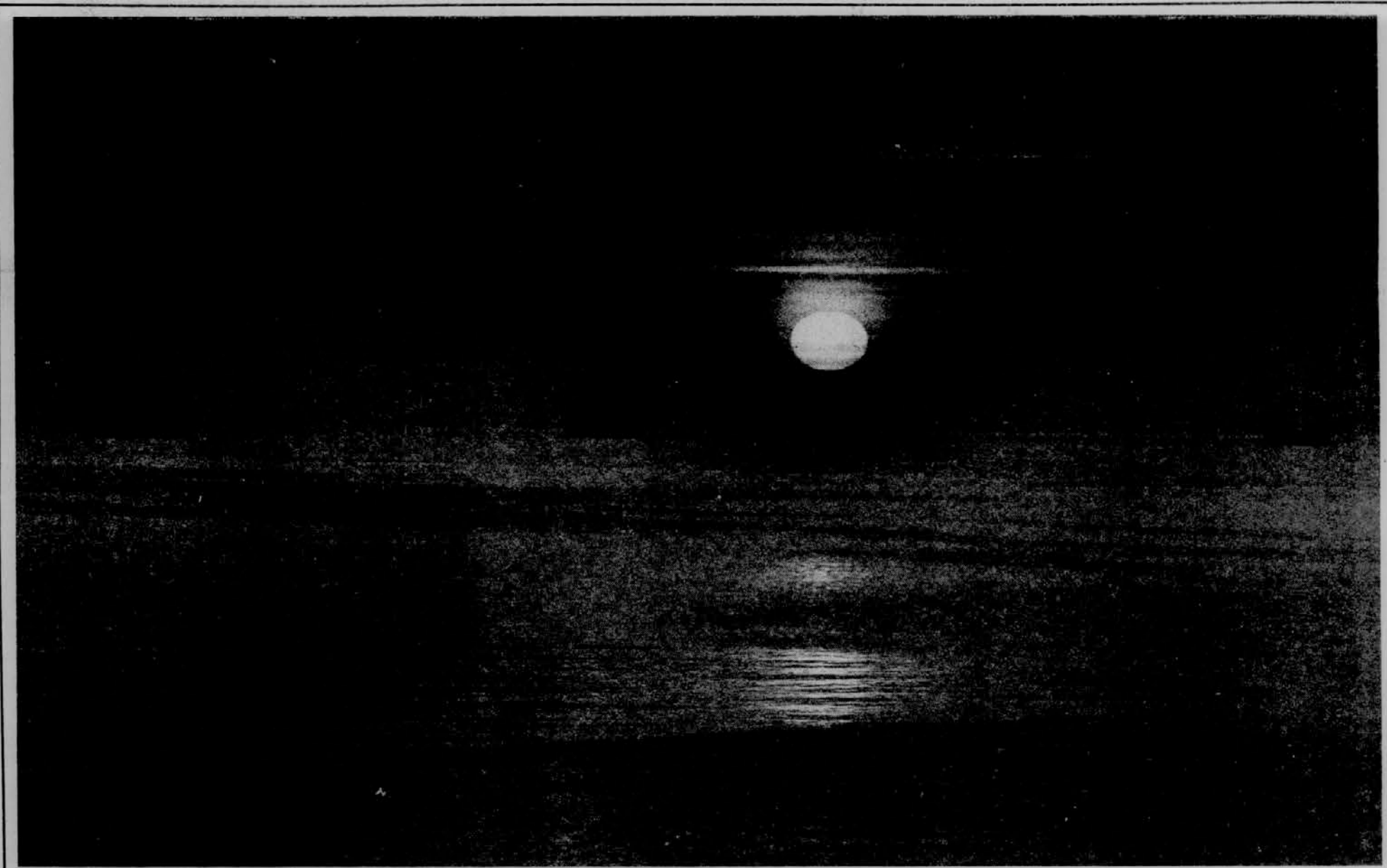
Kar zadeva socialistične države, velja poudariti, da se tudi njih počasi dotikajo valovi recesije v svetovnem gospodarstvu. Nekateri izmed držav, s katerimi smo uveljavili konvertibilen način plačevanja, imajo bilančne težave, tako da se bo naš izvoz tudi tu moral bojevati za svoje mesto.

Tudi v državah v razvoju, ki so še vedno precej heterogena trgovinska kategorija, bo naše blago izpostavljeno močni konkurenci razvitih držav. To potrjujejo tudi napovedi razvitih zahodnih držav, da bodo prihodnje leto povečale izvoz za komaj osem odstotkov v primerjavi s 15,5 odstotka v letu 1976.

Najprej moramo torej pretehtati dosežene rezultate, nato pa dobro premisliti, kaj lahko ukrenemo, da bi povečali izvoz tistih panog, ki so doslej zaostajale za predvidenim. To nam v prvi vrsti narekuje, da v delovnih organizacijah zbudimo zanimanje za vključevanje na mednarodni trg, kjer naj bi te organizacije našle dolgoročno perspektivo ter na njenih temeljih gradile svoje proizvodne programe in vzpostavljale medsebojne stike v okviru povezovanja dela in sredstev. To torej pomeni, da ne moremo pričakovati boljših rezultatov, dokler si veliko kolektivov prizadeva, da bi nastopalo na svetovnem trgu le zato, da bi si lahko zagotovilo pravico do uvoza, oziroma dokler večina podjetij izvažata komaj 5 do 10 odstotkov svoje proizvodnje. Skoraj z gotovostjo pa lahko trdimo, da Jugoslavlani nimamo tradicionalnega izvoznega proizvoda, kot so, na primer, švicarske ure ali čokolada, prav tako bi na prste lahko presteli kolektive, ki so večidel izvozniki. Poslovanje od danes do jutri, na drobno, pa v sedanjih gospodarskih razmerah očitno ne more zagotoviti uspeha. Drugi člen v verigi tega preučevanja rezultatov in možnosti bi vsekakor moralo biti uravnoteženje proizvodnje z zmernejšimi apetiti in večjimi izvoznimi posli. Na to se navezuje tudi boj za stabilizacijo, na katerega ne bi smeli gledati poenostavljeno, le skozi končni učinek povečanja cen. Če se hočemo odkrito pogovoriti o konkurenčnosti domačega blaga, potem nikakor ne smemo mimo problematike usklajenosti gospodarstva, ki prav tako vztrajno veča stroške poslovanja in zmanjšuje izvoz. Pogosto trdimo, da, kadarkoli sklenemo kako ugodno pogodbo, nova višja cena postane problematika. Pri nekaterih vrstah blaga smo sicer absolutno konkurenčni, tako pri vozilih, katerih cene so na ravni svetovnih cen, pri ladjah, gradbeni opremi, nekaterih elektro izdelkih itd. Vsekakor je vedno analize dejstvo, da so razmerja cen čedalje manj zadovoljiva, bolj ko postaja projekt, ki ga izvajamo, celovit. Tako smo opremo za cementarne prodajali za 30 do 40 odstotkov dražje kot drugi, podobnih primerov je seveda še dosti.

Ni mogoče tudi mimo tega, da si morajo delovne organizacije same prizadevati, da bi poslovala bolj rentabilno in produktivno, saj se bo v sedanjih zaostrenih razmerah treba končno spopasti z manj obremenjenim blagom, proizvedenim v večjih serijah, z manjšimi stroški, ki je pogostokrat bolj konkurenčno in ki mu pri plasmanju pomagajo različne carinske olajšave, predpisi o tehnični sposobnosti in podobni ukrepi, ki jih uvajajo v nekaterih državah in gospodarskih skupnostih.

Bojana Jager

Zahod (foto Jendo Stoviček)

čega gospodarstva, ki si mora v zaostreni konkurenci kupiti vstopnico za ta trg, kaže v novi luči. Verjetno ne bo odveč opozoriti, da so cene nekaterih naših proizvodov v večini razvitih držav letos nekonkurenčne celo za 15 do 25 odstotkov. Kakorkoli že je, izvojni posli, ki smo jih sklenili z zahodno Evropo v letošnjem prvem polletju so se v primerjavi z enakim obdobjem lani zmanjšali s 44,4 odstotka v januarju na komaj 8 odstotkov v juniju.

Izvoz v socialistične države je dosegel vrednost 22.393 milijonov dinarjev, kar je za dva odstotka manj od vrednosti izvoza v prvih osmih mesecih lani. Rast uvoza iz teh držav je hkrati tudi bila najnižja (30 odstotkov). Uvoz iz teh držav znaša 29.635 milijonov dinarjev ali 27 odstotkov celotnega jugoslovanskega uvoza. Z vzhodnoevropskimi državami pa smo dosegli 76-odstotno pokritost uvoza z izvozom. Kljub temu se zdi, da se tudi tod kopijo težave, saj očitno nismo uresničili povprečne dinamike blagovne menjave.

Pri izvozu najuspešnejša strojogradnja

Zdaj pa si oglejmo, koliko so posamezne republike izvozile od januarja do avgusta, katere gospodarske panoge so dosegle ugodne rezultate in obratno, s katerimi vrstami blaga smo prodrali na tuje trge itd. Primerjava bo nedvomno zanimiva, saj utegne služiti kot izhodiščna točka v gospodarski analizi o nadaljnjih nujnih ukrepih.

Izmed vseh republik so največjo rast izvoza zabeležili v Črni gori (30 odstotkov), vendar

načrtovanih, v proizvodnji rud barvnih kovin, električnih strojev in naprav, kemičnih izdelkov, pijač in krme. Te panoge so dosegle skromno rast: od dva do pet odstotkov.

Manjši izvoz od izvoza v prvih sedmih mesecih lani je zabeležila črna metalurgija (17 odstotkov), kovinsko-predelovalna industrija (1 odstotek), proizvodnja prometnih sredstev (6 odstotkov), proizvodnja in predelava barvnih kovin (27 odstotkov), kemična industrija (19 odstotkov), proizvodnja usnjene obutve in galanterije (17 odstotkov), proizvodnja živilskih izdelkov, (18 odstotkov), tobačna industrija pa je imela celo primanjkljaje. V kmetijstvu se je celotni izvoz povečal za 4 odstotke, in sicer v poljedelstvu za 23 odstotkov, medtem ko se je izvoz v živinorejstvu zmanjšal za 14 odstotkov.

Tehnika se nagiba na stran uvoza

Po teh podatkih strokovnjaki sklepajo, da te panoge do konca leta verjetno ne bodo mogle izpolniti svojih izvoznih načrtov. Kot poglavitno zavoro omenjajo precejšnjo razliko v cenah na domačem trgu in tujih trgih, kar seveda zmanjšuje zanimanje za izvoz. Tako so, denimo, cene koruze na domačem trgu za okoli 40 odstotkov višje od izvoznih, podobno je s cenami bakra, usnja, obutve itd, potem so tu še posebni razlogi, ki so, žal, navadno dolgotrajni. Podatki, ki kažejo, da se je izvoz (torej ne glede na učinek podražitev) pri reprodukcijskem materialu dejansko zmanjšal za 7 odstotkov, pri blagu za široko porabo za 13 odstotkov, povečal pa se je le izvoz delov-

maro lahko prinesle več škode kot koristi. Ravno ob tem pa bi se lahko nekaj naučili — leta in leta namreč govorimo o odvisnosti domačega gospodarstva od uvoženih surovin in reprodukcijskega materiala, hkrati pa smo storili le malo, da bi to stanje spremenili. Tako smo, na primer, drobno industrijo že zdavnaj razglasili za premalo izrabljeno področje, ki bi ga bilo treba izpolniti in tako omogočiti kakovostnejše zaposlovanje, po drugi strani pa zmanjšati uvoz oziroma močno navezanost domače industrije nanj. Kljub temu, da se deklarativno strinjamo s to zamisljivo, se v praksi dogaja, da raje posnemamo proizvodne programe, ki za trg dolgoročno niso zanimivi, v želji, »da bi bili vsi veliki«, kot pa da bi ustanavljali majhne, a nujno potrebne obrate. V prvih šestih mesecih letos je, recimo, uvoz delov za industrijo in različnih polizdelkov znašal 700 milijonov dolarjev, ob koncu leta pa bo verjetno presežal milijardo. In če je to blago že leta in leta na uvoznem seznamu, bi ga lahko z razmero-ma majhnimi vlaganji proizvajali tudi doma, zato je nerazumljivo, da se nismo potrudili in začeli sami proizvajati vsaj deset odstotkov teh proizvodov.

»Nujno potrebni« artikli

Vrednost uvoza delovnih sredstev je od januarja do julija znašala 23.914 milijonov dinarjev ali 25,5 odstotka celotnega uvoza. Ta uvoz se je torej nominalno povečal za 44 odstotkov, njegov obseg pa se je povečal za 18 odstotkov. Z načrtom smo predvideli le 12-odstotno povečanje obsega tega uvoza. Takoj ko smo presežali načrtovano, čeprav

juh in konzerv dopodobnih »nujno potrebnih« stvari.

Perspektive niso rožnate

Vsa ta objektivna in subjektivna gibanja so pripomogla k temu, da je pokritost uvoza z izvozom v prvih osmih mesecih letos znašala le 53 odstotkov, medtem ko se je trgovinski primanjkljaj povečal za več kot dvakrat. Na seznamu uvoznikov je na prvem mestu Hrvaška s 34-odstotnim povečanjem izvoza (s 26-odstotno udeležbo), torej republika, ki tudi največ izvažata. Na drugem mestu je Srbija z 22-odstotno udeležbo v celotnem uvozu in s 43-odstotno rastjo uvoza. Glede na udeležbo v celotnem uvozu ji sledijo Slovenija z 29-odstotno rastjo, BiH z 12-odstotno, Vojvodina s 34-odstotno, Makedonija s 40-odstotno, Črna gora z 71-odstotno in Kosovo s 102-odstotno rastjo uvoza.

V tem hipu je prav gotovo najbolj zanimivo vprašanje, kakšne so perspektive za povečanje jugoslovanskega izvoza, ki bi v prihodnjem obdobju lahko postal veliko pomembnejši za industrijsko proizvodnjo. Odgovor je, žal, tale: perspektive niso ravno rožnate, kar zadeva tako imenovane zunanje objektivne okoliščine. Četudi namreč je domače gospodarstvo v lanskem prvem polletju doseglo izvojni bum (in mnogi so že tedaj opozarjali, da gre le za kratkotrajen pojav, če ga ne bomo podprli tudi s premišljenimi potezami na domačih tleh), je treba upoštevati, da je bila tedaj tudi na evropskem trgu ugodna konjunktura.

portret tedna

Miha Potočnik

Zgodí se včasih, kot bi se utrnilo dvajset let. Čisto narobe je od tistega, kot je takrat, ko se svet postavi na glavo, ko padaš v prepad in se sekunde spreminjajo v leta. Tudi to, svet na drugi strani, onstran vertikale, je bil doživel dr. Miha Potočnik.

Tako, čeprav se časnikarju, zaradi pravil novinarske umetnosti ne spodobi biti oseben, je prišel v pričujoči portret spomin na srno s cmokom v omaki za petdesetletnico današnjega sedemdesetletnika. »Pod Lipco«, zraven zdajšnjega ljubljanskega »Kremlja«, je po vseh dobrih besedah za peti križ povzdignil besedo tudi zdravnik, akademik, in zabelil: »Po tem, kar so do zdaj povedali v zdravcih, bi sodil, da je srečati Abrahama, kot bi se življenje prelomilo. Jaz pa rečem, da se usodni trenutek za nekatero šele takrat zares začne. In, če je življenje tako plodno, kot je bilo Mihovo, potem je lahko prihodnjih petdeset let še bolj ustvarjalnih...«

Od tistega rojstnega dne smo se bili nekdanji mladeniči postarali bolj, kakor sta dve desetletji zarezali nove gube v obraz in v misli predsednika slovenske planinske zveze. Tako je, kot bi se zdaj poslušal pesmi ruskega šansonjerja v baznem taborišču pod sedemtisočakom Pik Lenin, ko je s kitaro in slivovko pel: »Ljudje so obsedeni od uspeha, ljudje se podijo za denarjem, bežijo od zablod in iz stisk, jaz pa lovim meglice, podim se za sanjami in za vonjem po tajgi.«

Tako smo bili proslavili šestdesetletnico Mihe Potočnika, ki je bil takrat, pri šestdesetih, postavil svoj višinski rekord. Le pretesen čevljev je bil kriv, da se ni povzpela na vrh, prišel pa je več kot šeststisoč metrov nad morje. Nad Jadran.

Skoraj dvakrat više je bil takrat Miha Potočnik zasekal v led stopinje, kot je visok Triglav. In kdo bi zato mogel verjeti, da se je rodil komaj stotrideset let kasneje, kot je bil uspel prvi vzpon na najvišjo jugoslovansko goro. O Triglavu prav zdaj piše »slovensko knjigo«, da ne ostane v spominu samo Kugy - Savinškov trentarski mislec v bronastem haveloku.

Alpinizem opravičujejo šele ljudje, njegovi junaki, ki jih poraja.

Miha Potočnik šteje med tiste, ki bi jim zraven tega, da so leta 1933 z odliko promovirali pravosodne študije, morali zapisati, da je bil on, v internaciji in v partizanih pa »delegat« (povojni direktor) v jeseniški železarni, poslanec in pomočnik ministra za komunalne zadeve, tajnik ljudske skupščine in ustavni sodnik. Toda zdaj in zanj bi veljalo zapisati predvsem tisto, kar lahko stori človek, ki se podi za megliami - za meglicami, ki se zde neotipljive samo filistrom - kaj je mogoče storiti novega, bolj ustvarjalnega, boljšega za vse bolj pogobljeni svet.

In tako pride, da v osebno izkaznico

trmastega »Kelta« iz Belce pod Kepo v Karavankah - Smrčarjev Miha so mu rekli doma - med posebne znake, z dokumentarnim črnilom, zapišemo predvsem, kaj pomeni za planinstvo: predsednik PZS je, dolga leta je bil načelnik gorske reševalne službe in odlikovan je na vse mile viže.

Najprej: V zlati navezi (predvsem) s Stankom Tomiškom in Copovim Jožo je bil prvi preplezal velike stene v Julijcih: »Gorenjsko smer« severni steni Triglava, Široko peč, severno steno Jalovca, Zlatogrove polce v Triglavu, severozahodno steno Škrlatice...

Drugič: Bil ni le sopotnik, ampak, po vojni, ustvarjalec svetovnega alpinizma. Tukaj je treba povedati anekdoto, kako se je bil Miha Potočnik s tovariši povzpeli po »normalni« poti na Matterhorn prav tistega prvega avgusta, ko sta bila iz severne stene izstopala brata Schmidt: za turo, ki velja kot začetek modernega alpinizma, sta prejela zlato olimpijsko medaljo. Miha jima je bil svetovalec, kje bosta najlaže izplezala.

Potem, dvajset let kasneje, je vodil mlado generacijo slovenskih plezalcev, ki jim najtežje ni bilo dovolj težko.

Tretjič, vse dobre stvari so tri: S prepričljivo besedo, z govorniškim navdušenjem (bil je celo filmski igralec v prvem slovenskem filmu »Triglavske strmine«), s preudarjenim vodništvom, je spodbujal napredno; in z mirno, močno roko je zaviral, kar bi lahko škodovalo.

Zdaj se moram spet spomniti na mladost.

Ko je bil Miha Potočnik vodja odprav na Kavkaz in v Pamir, smo se na začetku bali, da bo »stari« preveč previden in svojih fantov, tako se pač reče, ne bo spustil s »ketne«. Pa se je izkazalo, da se mu je vse, kar smo se bili drznega domislili, zdelo premalo korajžno, ni bilo dovolj ambiciozno. (Kako bogokletno: javno se je zavzel za Triglavske žičnice!)

In tako se zgodi, da tretjič, na koncu in ne nazadnje, ostane spomin, ki je krajši kakor dvajset let, pa četudi bi ves ta čas padali v vesoljsko brezno:

Z mladostjo od sedemdesetih let je spodbujal prešerno mladost.

Začudiš se, zakaj je vse, kar je bilo do zdaj povedanega - tudi tisto, da je bil včasih zoprno odločen - napisano v preteklem času.

Moralo bi biti v sedanjiku. V času, ki ga bomo šele živeli.

Zakaj, tako je pel Mihi Potočniku za šestdesetletnico Jurij Vysbor:

»Lepše od vseh gora so samo tiste gore, na katerih še nisem bil!«

Ante Mahkota

Pokazatelji tehnološkega razvoja

Različni podatki, različne ocene

Tehnološko razvitost družbe bi morali meriti po skupnem indeksu, upoštevaje vse pokazatelje stopnje razvoja

V našem dnevnem in strokovnem tisku najdemo različne in celo povsem nasprotno oceno o stopnji našega tehnološkega razvoja. Nekateri trdijo, da smo tehnološko razmeroma razviti in da pomembno ne zaostajamo za industrijsko razvitimi državami, drugi pa menijo, da smo tehnološko še vedno zaostali. Oboji, seveda utemeljujejo svoje mnenje s podatki.

Tako se srečamo z različnimi pokazatelji za ugotavljanje in merjenje stopnje tehnološkega razvoja. Vsi nimajo enake veljavnosti, nekateri so bolj pomembni, drugi manj. Ravno zato bo treba izdelati enoten indeks, ki bo pokazal stopnjo našega tehnološkega razvoja. Pot do njega pa je metodološko zelo zahtevna in je metodologija družboslovnega raziskovanja še ni naša. Zadovoljimo se torej z delnimi pokazatelji, ki pa nam lahko dajejo netočno in celo varljivo sliko o stopnji našega tehnološkega razvoja.

Zavod za statistiko razvršča proizvodna sredstva v industriji glede na njihovo vrednost v 11 stopenj. Pri tem se najbrž opira na tehnološke razvrstitve različnih avtorjev. V prvo stopnjo sodijo stroji na ročni pogon, v drugo mehanizirano ročno orodje, v tretjo stroji, ki jim služimo z rokami itd. Glede na teh enajst tehnoloških stopenj je zavod ugotovil absolutno in relativno finančno vrednost sredstev za proizvodnjo.

V tabeli navajamo le relativno vrednost sredstev glede na posamezne stopnje tehnološkega razvoja v Jugoslaviji in v Sloveniji za leto 1973¹:

Tehnološke stopnje	Jugoslavija	Slovenija
1	1,94	1,93
2	2,26	2,63
3	28,20	28,15
4	31,08	48,22
5	14,12	9,77
6	0,38	1,21
7	2,71	2,93
8	0,81	0,69
9	2,44	0,47
10	0,46	0,93
11	15,15	3,06
Skupaj:	100,00	100,00

Kot vidimo, je največja vrednost osredotočena v tretji in četrti tehnološki stopnji, v katero sodijo stroji za ročno uporabo (3) in plovnatomi (4). V višje tehnološke stopnje vloženost sredstva so relativno majhna, zlasti če upoštevamo, da so stroški tem večji, čim bolj razvita je tehnologija. Izjema je tehnološka stopnja 11, ki pa ni metodološko čista kategorija, ker ponazarja tehnologijo transporta.

To, da je prva stopnja tehnološkega razvoja, v katero sodijo stroji na ročni pogon, zastopana samo s 1,94 odstotne vrednosti, nam daje pravico sklepati, da nismo tehnološko zaostala družba, vendar je vprašanje, ali je tak sklep dopusten.

Primerjava tehnoloških stopenj po tabeli nam pokaže, da je Slovenija pod jugoslovanskim povprečjem. Tehnologija je v Sloveniji bolj osredotočena na četrto tehnološko stopnjo, kot je to značilno za jugoslovansko povprečje. Vendar razlike v tehnološki opremljenosti so prevelike.

ljigi niso tolikšne, da jih ne bi mogli kompenzirati z boljšo organizacijo.

Večina opreme mlajša od deset let

Drugi pokazatelj razvitosti tehnologije je njena starost. Za leto 1971² je bila slika za Jugoslavijo takšna:

Starost opreme	%
manj kot 5 let	47
med 5 in 10 let	45
več kot 10 let	8
Skupaj	100

Jugoslovansko gospodarstvo ima kar 92 odstotkov opreme, ki je stara do 10 let. To je razmeroma ugodno stanje, čeprav podatek ni zanesljiv pokazatelj tehnološke razvitosti. Če primerjamo podatke o starosti opreme s podatki, ki nam kažejo relativno vrednost opreme glede na 11 tehnoloških stopenj, vidimo, da delovne organizacije kupujejo predvsem tehnologijo, ki je na tretji, četrti in peti stopnji tehnološke lestvice.

Vendar zaradi tega še ne smemo sklepati, da delovne organizacije ne kupujejo zadosti sodobne tehnologije, saj je stopnja tehnološke razvitosti v različnih panogah različna. Podatki po industrijskih vejah nam kažejo, da so kemična, papirna in energetska industrija tehnološko bolj razvite kot druge veje.

Razvijanje tiste industrije, ki je tehnološko najbolj avtomatizirana, je tesno povezano z zaposlovanjem. Industrija, ki je razvila najvišje tehnološke stopnje, ne potrebuje veliko delavcev.

Zelo težko je namreč doseči hkrati najvišjo stopnjo tehnološkega razvoja in polno zaposlitev.

Če pa vzamemo kot pokazatelj tehnološkega razvoja celotno delo, torej ročno in tisto, ki ga opravljamo s stroji, lahko ugotovimo, da imamo v Jugoslaviji okoli 40 odstotkov delovnih mest v industriji, na katerih delo opravljamo ročno.³ Pokazatelj, ki kaže finančno vrednost sredstev za proizvodnjo po posameznih tehnoloških stopnjah, ne daje celovite slike o stopnji tehnološkega razvoja, ker so sredstva za proizvodnjo iz višjih tehnoloških stopenj izredno draga. Investicije v delovno mesto, ki je visoko avtomatizirano, znašajo okoli 50.000 dolarjev, investicije v delovno mesto v sodobni proizvodnji z visoko delitvijo dela pa znašajo okoli 5000 dolarjev.⁴

Po opremljenosti zaostajamo

Ravno zato statističnih podatkov, ki nam kažejo finančno vrednost sredstev za proizvodnjo po posameznih tehnoloških stopnjah, ne moremo vzeti za poglavitni pokazatelj našega tehnološkega razvoja. Čeprav navadno uporabljamo ravno tega, kadar dokazujemo relativno razvitost naše tehnologije. Če namreč ta pokazatelj postavimo v širši okvir, to je v tehnično opremljenost vseh delovnih mest in v strukturo ročno in strojno opravljenega dela, dobimo drugačno sliko našega tehnološkega razvoja. Če

tehnično opremljenost vseh delovnih mest in zastopnost ročnega dela v celotnem delu primerjamo z drugimi industrijsko razvitimi državami, ugotovimo, da tehnološko znatno zaostajamo za drugimi bolj razvitimi državami.

Pokazatelj, ki nam kaže opremljenost vseh delovnih mest in zastopnost ročnega, strojnega in avtomatsko opravljenega dela v strukturi celotnega dela je najpomembnejši, poglavitni pokazatelj tehnološkega razvoja. Bolj pa je zanesljiv kot primerjalni pokazatelj, če ga uporabljamo za iste industrijske dejavnosti. Tehnološka opremljenost različnih industrijskih dejavnosti je na različni stopnji razvoja.

Za družbe, ki nimajo izjemno visokega nacionalnega dohodka na prebivalca in ki imajo precej rezervne delovne sile v kmečkem prebivalstvu, je priporočljivo, da investirajo v tiste dejavnosti, ki ne zahtevajo izredno velikih investicij v posamezna delovna mesta. Celotno najbolj razvite industrijske države imajo komaj desetino proizvodnih zmogljivosti, ki so visoko avtomatizirane.

Pri uvajanju nove tehnologije v naših industrijskih delovnih organizacijah pogosto srečamo pojav, da pri določeni stopnji tehnološke opremljenosti nabavljamo posamezne stroje, ki ob majhnem številu delovnih mest predstavljajo visoko tehnično opremljenost, zato njihova proizvodna zmogljivost znatno presega tehnično opremljenost drugih delovnih mest. V takih primerih je stroj nizko izkoriščen, ker tehnološka opremljenost na delovnih mestih ni usklajena in medsebojno prilagojena.

Razmeroma nizka inovativna dejavnost

Naslednji pokazatelj tehnološke razvitosti predstavlja vrednost opreme na zaposlenega. Ta je znašala leta 1971. 41.000 din (po cenah iz leta 1966).⁵ Če vzamemo, da znašajo investicije v delovno mesto, ki je značilno za pretežni del modernega načina proizvodnje z visoko delitvijo dela (ki je mehanizirano, ne avtomatizirano), okoli 90.000 din, potem nam tudi ta pokazatelj pove, da nismo na tako visoki tehnološki stopnji, kot bi se dalo sklepati iz podatkov o finančni vrednosti sredstev za proizvodnjo, ki so razvrščene v 11 tehnoloških stopenj.

Dokaj zanesljiva pokazatelja tehnološkega razvoja sta proizvodnja električne energije na prebivalca in zastopnost industrijskih delavcev v celotnem prebivalstvu. Tabela nam kaže podatke za nekatero države:⁶

Država	Proizvodnja električne energije na prebivalca 1970. leta	Zastopnost industrijskih delavcev v celotnem prebivalstvu 1970. leta
Jugoslavija	1,0	1,0
SFRJ	1,0	1,0
Avstrija	2,3	2,3
Italija	1,6	2,0
Francija	2,1	2,1
Japonska	2,2	2,4
Finska	3,7	2,2
Belgija	2,3	2,2
ZR Nemčija	2,9	2,9
Švedska	5,8	2,2
ZDA	6,9	1,7

V tabeli je primerjava predvsem z industrijsko in tehnološko razvitimi državami. Proizvodnja električne energije je pri nas kljub velikemu absolutnemu porastu - relativno še vedno nizka. Bolj problematična je nizka zastopnost industrijskih delavcev v strukturi celotnega prebivalstva.

Za Jugoslavijo in Slovenijo je značilen nizek delež zaposlenih. V Sloveniji je bilo v letu 1973 le 34,7 odstotka zaposlenih od vseh prebivalcev.

Nekateri avtorji prištevajo med pokazatelje tehnološkega razvoja tudi intelektualno produkcijo, ki jo ozko operacionalizirajo s številom patentov. Po tem pokazatelju je Jugoslavija tehnološko dokaj zaostala. Beždanov⁷ primerja Jugoslavijo s štirinajstimi evropskimi državami in jo uvršča na zadnje mesto. V Švici, na primer, je na 692 prebivalcev en patent, v Jugoslaviji pa na 83.448 prebivalcev. Razmeroma nizko inovativno dejavnost v Jugoslaviji ne moremo utemeljevati z majhnim številom strokovnjakov z visoko izobrazbo, saj je razširjanje visokega šolstva v Jugoslaviji v primerjavi z drugimi industrijsko razvitimi državami relativno visoko.

Odgovor bi dala metodologija

Nekateri avtorji uporabljajo za pokazatelje tehnološkega razvoja tudi družbeni proizvod na prebivalca, stopnjo rasti produktivnosti dela, stopnjo rasti zaposlenosti, stopnjo izkoriščenosti proizvodnih zmogljivosti, izobrazbeno strukturo prebivalstva ipd. S tem enajstično ekonomski in tehnološki razvoj, čeprav ju moramo ločiti vsaj iz analitično-metodoloških razlogov. Stopnja izkoriščenosti sredstev za proizvodnjo ne more biti pokazatelj tehnološke razvitosti, temveč je pokazatelj organizacije usposobljenosti proizvajalcev. Stopnjo rasti produktivnosti dela ne dosežemo samo z bolj izpolnjenimi tehnološkimi postopki, temveč tudi z boljšo organizacijo dela, z ustreznim stimuliranjem ipd. Celotno število patentov je v določenih okoliščinah bolj pokazatelj organizacijske usposobljenosti kot pa pokazatelj stopnje tehnološkega razvoja.

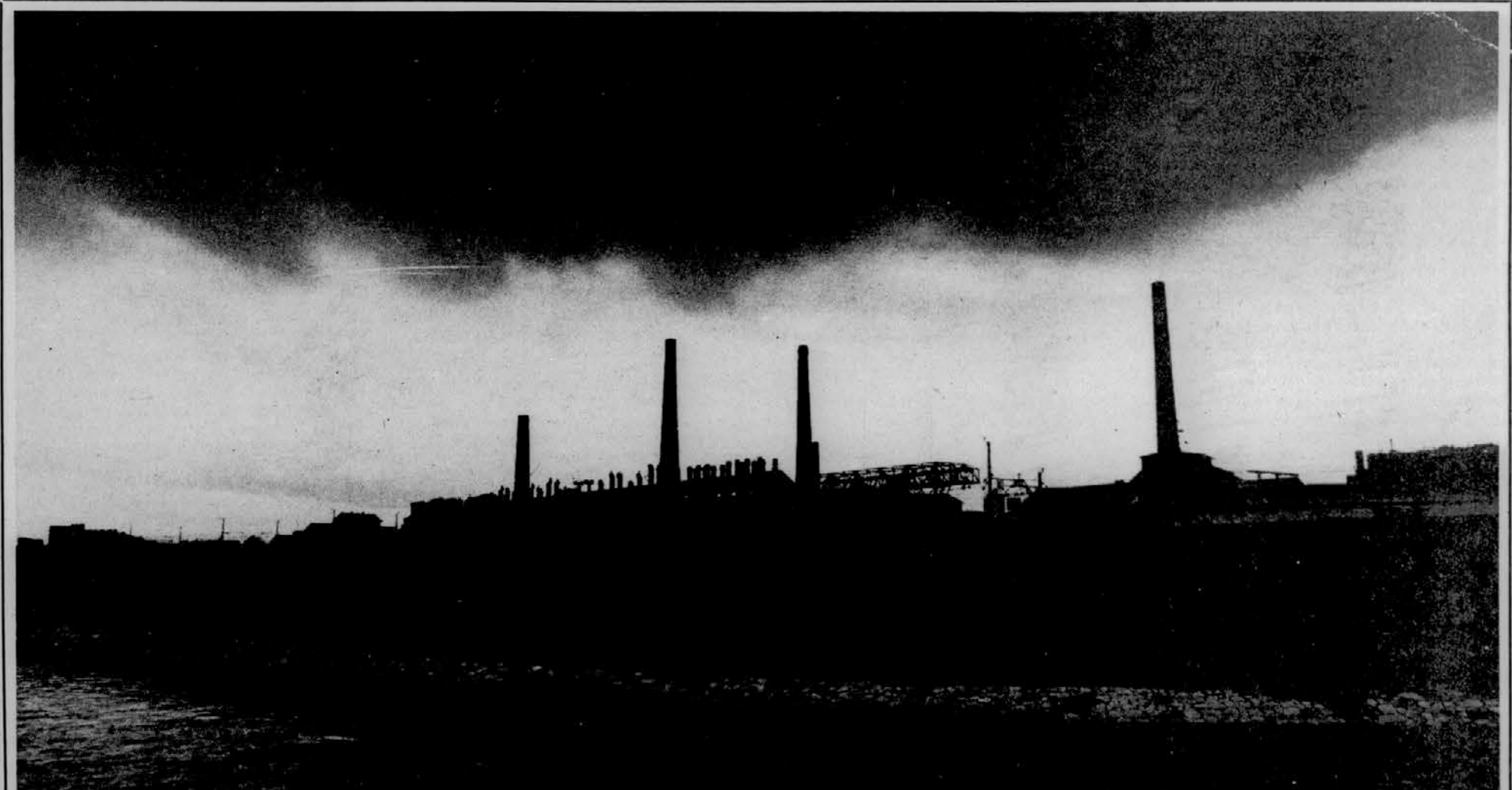
Vse to dokazuje, da skupnih pokazateljev tehnološkega razvoja metodološko še nismo opredelili in da se glede na različne pokazatelje uvrščamo v različne tehnološke stopnje. S tem pa je stopnja našega tehnološkega razvoja samo še problematizirana. Ravno zato bi morali izdelati metodologijo, po kateri bi globalno in po posameznih industrijskih dejavnostih ugotavljali stopnje tehnološkega razvoja.

Različne in tudi nasprotno oceno stopnje tehnološkega razvoja ne morejo biti trdna opora za načrtovanje potrebe po strokovnjakih in za ugotavljanje potreb po različnih profilih in poklicih. V določenih industrijskih dejavnostih zahtevajo višje tehnološke stopnje, delavce z razmeroma nizko izobrazbo, v drugih industrijskih dejavnostih pa višje tehnološke stopnje zahtevajo delavce z razmeroma visoko izobrazbo. Torej so določene specifične zakonitosti, ki jih ne poznamo zadosti, ker jih še nismo empirično preučili.

Tako kot višja stopnja izobrazbe mehaničnega ne veča razredne zavesti delavskega razreda, tudi mehanično ne veča učinkovitosti delovnih organizacij in ekonomske moči določene družbe. Zato je treba empirično preučiti številna razmerja v odnosu med različnimi stopnjami tehnologije in vrstami izobrazbe, ki jo tehnologije zahtevajo.

Janez Jerovšek

¹Podatki so vzeti iz: Neki pokazatelji tehničnega razvoja privrede Jugoslavije 1973, Statistički bilten št. 906 str. 21.
²Podatek je vzet iz: Materialni in društveni razvoj SFRJ Jugoslavije 1947-1962, Savezni zavod za statistiko 1973, str. 74.
³Ta podatek in tudi bolj specifični podatki o tem so v knjigi: Stevan Beždanov, Tehnički progres in izobrazba v Jugoslaviji, Stručna štampa, Beograd 1975.
⁴Podatek je vzet iz: Stevan Beždanov, citirani vir, str. 107.
⁵Podatek je vzet iz: Materialni in društveni razvoj SFRJ Jugoslavije 1947-1972, Savezni zavod za statistiko 1973, str. 74.
⁶Podatki so vzeti iz: Stevan Beždanov, citirani vir, str. 85.
⁷Stevan Beždanov, citirani vir, str. 92.

Oblaki dima (foto Marijan Smrke)

»Gledališko čudo Jugoslavije«

Vsi so že tukaj – a vse je še prazno

V zagrebških gledališčih so se zelo potrudili, da bi letošnja sezona napravili čimbolj privlačno

Tako bi lahko v teh septembrskih dneh, kakor vsako leto po poletnih počitnicah – zmeraj isti dolgčas, da je že zoprn – komentirali »stanje duhov« v kulturi Zagreba. Tam nekje konec junija se Zagreb zaleze v neko čudno provincialno lupino in vztraja v njej daleč noter v september, ko postane spet ves razgiban in hrupen, že kai nezgodno glasen, toda vse to je samo vrvež tranzitnega centra, trgovski hrup in potniški živčevje. Tisto, kar naj bi bilo obraz tega Zagreba ali, še bolje, zenice in oči obraza, tisto, s čimer se hvali in postavlja v svojih perspektivah v raznih svetovnih jezikih – pa še vedno tiči v globokem drezežu.

Gledališča čemijo v dolgočasno, prazna in pusta. Po galerijah samevajo slike. Klavirji in orkestri so pod ključem. V zagrebških kinodvoranah vrtijo stare, cenene filme ...

Od sile provincialno ... da bi človek znorel in da je kar sramota.

Pa smo toliko pisali, govorili, prosili, priporočali, grozili, prepričevali, svetovali, dokazovali, opozarjali, razlagali in pojasnjevali, da Zagreb s toliko in toliko stotisočih svojih stalnih prebivalcev in še toliko in toliko desetisočih tranzitnih potnikov ne sme biti nekakšen zaspan Beljak med Beogradom in Ljubljano.

In to prav zdaj, ko se je sem nagnel trgovski in poslovni svet z vsega globusa, ko pred paviljoni zagrebške velesajme na visokih drogih plapolajo zastave stotin držav z vseh celin ...

Toda – nič! Spet stara pesem, zmeraj po istem kopitu.

Za gurmane in restavracije, vinotoče in bare, za prodajalce čevapčičev in drugih jedi na žaru, za požeruhe in veseljake maligantov pa je zadovoljstva dovolj in dela čez glavo. Vsi lokali, kjer se je in pije, se zdaj odpro ob starih in vsi vabijo pod geslom »dobrodošli, dragi gostje«, v belo mesto Zagreb, na voljo so vam naše pečenice in tamburice, naše specialitete in naši spominkji, pridite, oglejte si, poskusite in se vrnite k nam v to našo poznoletno duhovno puščobo ...

Drobtinice in prah

Časopisne strani, ki priobčujejo »kulturne vodnike« Zagreba, so v hudih skripcih za gradivo. Ker je prostor sila težko napolniti, pridevajo nepotreben poudarek nepomembnim prireditvam, naslove pa umetno povečujejo in jim dajejo zven pomenljivosti, medtem ko za vsoto embalaža zija zgolj praznina ...

V štirindvajsetih zagrebških kinodvoranah vrtijo zdaj 17 ameriških filmov, že prastarih in z dvomljivimi umetniškimi vrednostmi (kot na primer »Človek s srečno roko«, »Neznani zaščitnik«, »Trije neustrašeni«, pa premissljno komercialen film groze »Zrelos«, »Maščevanje Bele strele«, »Človek iz daljave« in tako naprej), poleg nekaj italijanskih filmov in dolgočasnih francoskih in nemških komedij.

Svetovna filmska navlaka ali, če bi se hoteli izraziti bolj izbrano – to so samo že izsušene drobtinice z bogate svetovne filmske

mize. Vsak tujec, ki pride sem na velesajem, bo šel rajši na breg kalne Save lovit ribo, ki je ne bo nikoli ujel, kot pa gledat tisto, česar v kinematografih po svetu nihče več ne gleda ... Filmska ropotarnica!

Zagrebsko mestno gledališče »Komedija«, ki – resnici na ljubo – zna »delati blago« in zna to blago prodati, je edino, ki je poleg satiričnega gledališča »Jazavac« že odprlo svojo dvorano, vendar v njej ni nič novega. Svojo in zagrebško kulturno in gledališko sezono je začelo z revijo domačih musicolov, in zdaj drajsajo te svoje, sicer resda dobre, a že zguljene predstave »na čast velesajmu« (kot dobesedno napovedujejo v programu!).

To so musical »Dundo Maroje 72« četverice Držić-Foržec-Stražič-Jusić, nadalje »O kaj« prav tako četverice Škrabe-Senker-Kalodjera-Mujičić in rock-opera »Gubecbeg«, ki prav te dni doživlja lep reprizni vrh s stopdeseto izvedbo.

Na Zrinjevcu igra pihalna godba ob šestih popoldne otrokom, upokojencem in mioidočim, medtem ko se slik v galerijah in razstavnih paviljoni držijo prah od prejšnje sezona ...

Zagreb torej poleti izvaža umetnike na vse močete festivale, v prvih septembrskih dneh pa uvaža – puščobo.

In vsakega septembra se vedno znova roti, da je letos zadnjikrat tako, zadnjikrat brez načrtov, prihodno jesen da bo vse drugače.

S tem bi lahko že tukaj končali ta klavirni pregled trenutnega stanja kulture v Zagrebu, ki izkazuje pasivo.

Dramaturški »izpregled«

Toda to, kar prihaja, naj bi nedvomno popravilo začetni slab vtis.

Kaže, da bodo v zagrebških gledališčih napeli vse sile, da bi letošnja sezona napravili čimbolj privlačno. V ta namen so tri glavna zagrebška gledališča (Hrvatsko narodno kazališče, Dramsko kazališče Gavella in Gradsko kazališče »Komedija«) razgnala svoje »repertoarne jedilnike«, v katerih bo vsakdo lahko kaj našel tudi zase ...

Toda ti repertoarni načrti, ki so zdaj že trdno zasidrani in »dogmali«, so v zadnjih dneh minule sezone doživeli nekaj družbeno-kritičnih »krošjejev«, ki so bili dobro pomerjeni. Malo je manjkalo, da jih niso pomembnim prireditvam, naslove pa umetno povečujejo in jim dajejo zven pomenljivosti, medtem ko za vsoto embalaža zija zgolj praznina ...

Mestno gledališče »Komedija« bo za premierni uvod uprizorilo zelo prijetno, a redko izvajano komedijo iz kulturne dediščine

»Sveti Aleksije« Tituša Brezovačkega, ki so jo na nedavnih Dnevih hvarskega gledališča zelo lepo sprejeli, dosegla pa je tudi uspeh na letošnji prireditvi Splitsko poletje. Kar nenavadno je, da je ta predstava dobila diplomu za dobro izvedbo najprej tako daleč od Zagreba in se zdaj s temi priporočili vrača v Zagreb, na svoj »pravi krst«, kot pravijo tisti, ki mislijo, da je sankcionirano samo, kar dobi vizum zagrebške publike in kritike. Predstavo je pripravil režiser Georgij Paro.

Čarovnice nad Zagrebom

V istem gledališču pripravljajo »gledališko čudo Jugoslavije« – mamutsko opero, rock-opero »Carovnice z Griča« po istoimenskem romanu Zagorke, ki po trditvah resne kritike sodi v literarno plažo, vendar je po svojih nakladah potokel vse rekorde v zgodovini hrvaške književnosti. Avtorji opere so Krajač, Metikoš in Prohaska. Ko bo vse nared, bi bila tri gledališča »Komedija« premajhna za to premiero. Potreben bi bil nogometni stadion, saj bodo rekonstruirali celoten star Zagreb, pod nebotom pa bodo letale čarovnice na metlah!

Slavni Dudek, ki je v televizijski seriji »Gruntovčani« osvojil skoraj vse jugoslovansko televizijsko občinstvo in ki je s svojo dobrodušno nerodnostjo in nehoteno neumnostjo postal emblematični znak zagrebških dovtipov, se vzpenja na oder zagrebškega gledališča »Komedija«. Njegov tvorec, avtor Mladen Kerstner, je napisal gledališko komedijo »Vikend v Gruntovcu«, in tako se Regica in Dudek ter vsi junaki iz serije selijo v gledališče. Ni težko vnaprej napovedati, da bo v začenjajoči sezoni to najbolj gledana komedija, če ne tudi najbolj gledana predstava. Na istih deskah bodo uprizorili še eno komedijo, »Tu in tam« avtorja Horvatha, in če vse to strnemo, vidimo, da programa ni podcenjevati, kajti pri komediografskih tekstih je suša največja, ne samo v zagrebških gledališčih.

Z gledališčem »Komedija« hoče tekmovati tudi satirično gledališče »Jazavac«. Vredno gledališko uspešnico, ljudsko veseloligro »Gospoko dete« Kalmana Mesarića je vvrstilo na repertoar kot svojo prvo premiero. To je komedija o zagrebški periferiji in malomeščanih, ki je zabavala generacije gledaliških obiskovalcev in v kateri je preskušala svoje mojstrstvo cela gada zagrebških igralcev. Zdjaj se vrača v Zagreb, da bi opravila preizkušnjo: ali bo vzpostavila most z občinstvom po Kalji, Burdušu, Vibovi, Hadžićevi, Petanovi satiri, po celi revoluciji, ki je nastala v svetu humorja in satire s padcem meščanskega modela gledališča. Kajti to je izvrstna komedija meščanskega teatra.

Ranko Marinković prihaja na plan

Za satirično gledališče »Jazavac« je zagrebški književnik, humorist in satirik Hrvoje Hitrec spisal komedijo, ki hoče v naslovu parodirati delo Mirolava Krležje, imenuje se namreč »Tovariši Glembojavi«. Potem sta tu še komično-satirična teksta književnika Jozice Laušiča »Penzija« in novinarja Franje Jurčiča »Dajem ti vedeti«.

Od te sezone dalje, morda pa samo to sezono, bo v gledališču »Jazavac« trikrat na

mesec »Kabaret Arsen«. To že samo po sebi vse pove. Glasbo in tekst bo imel »v roki« in v glavi en sam človek – Arsen Dedić.

V Hrvatskem narodnem kazališču bi hoteli sezono začeti – senzacionalno, z novim dramskim tekstom uglednega hrvaškega pisca Ranka Marinkovića, tekstom, ki ga še niso uprizorili na nobenem jugoslovanskem odru. To je vodvilj »Politeia ali Inšpektorjeve spletke«. Skušnje v režiji Koste Spaića so se začele že prejšnjo sezono in določen je bil že tudi datum prazne izvedbe, ki bi morala biti v maju letos, toda nosilec glavne vloge Izet Hajdarhodžić kar na lepem ni hotel več sodelovati pri tej predstavi, iz razlogov, ki javnost zanje ni zvedela. Tako so stvar preložili na novo, se pravi to sezono, glavno vlogo pa je prevzel gost iz drugega gledališča – velikan med zagrebškimi igralci Pero Kvržić. Zdjaj gre dokušnje h koncu in je pričakovati prazno izvedbo sredi oktobra.

V istem gledališču pripravljajo Škijljan predstavo Mirolava Krležje »Golgotax«, ki jo je v zagrebškem gledališču že dvakrat režiral Gavella. Prvo njegovo predstavo so videli igralci Hudožestvenega teatra in po njej prepoznali v Gavelli mojstra gledališke režije, drugo predstavo pa je režiral v petdesetih letih v tedanjem Zagre-

bačkem dramskem kazališču. Premiera je določena za Dan republike.

V to gledališče pride jeseni izvrstni sovjetski režiser, mojster iz Leningrada G. Tovstonogov, ki je lansko sezono opojil zagrebško občinstvo s svojo slavno predstavo »Zgodba o konjih« L. N. Tolstoja, v okviru gostovanja Teatra Maksima Gorkega. Ne ve se še, kaj bo režiral – to mu je dano na prosto izbiro.

Nikoli toliko naših!

Zagrebski režiser, ki ne režira rad veliko predstav, ki pa želi in mu tudi uspeva pripravljati antologijske predstave, mračni in ironični Božidar Viočić postavlja na oder Hrvatskega narodnega kazališča Shakespeareovo tragedijo »Rihard III.«, ki je po vojni še niso uprizorili, Viočić kot Gavellov učence pa jo je lahko v prvih povojnih letih videl v ljubljanskem gledališču v Gavellovi režiji.

Mali oder Hrvatskega narodnega kazališča obnavlja (ne vem, zakaj?) Sartrovo dramo »Za zaprtimi vrati«, nova dramska besedila za ta komorni oder pa so prispevali hrvaški književniki Zvonimir Majdak, Ivica Ivanac, Vojislav Kuzmanović iz posmrtnih zapuščine, Tomislav Durbešić in Nedeljko Fabrio. V eni sezoni pet novih domačih dramskih del – to je poleg že omenjenega

teksta Ranka Marinkovića izredna gledališka žetev!

Dramsko kazališče Gavella, ki je imelo lansko sezono največ uspeha pri občinstvu in katerega predstave so bile razprodane tudi po mesec dni vnaprej (kar je pripisati dobremu poslovanju gledališkega združenja »Kazališna komuna«), prinaša to jesen nekatere zanimive novitete. Dino Radojević režira »Vojno po odmoru« Oldriha Danjeka, z dramo »Lansko poletje« pa se bo zagrebškemu občinstvu predstavil sovjetski pisatelj Aleksander Vampilov. Iz klasičnega repertoarja bomo videli Shakespeara, komedijo »Kar hočete«, in »Doktorja Faustusa« Christopherja Marlowa. Tudi na ta oder prihajata z novimi besedili domača avtorja: Željko Senčić, Dubravko Jelačić-Bužinski, medtem ko so Senker, Mujičić in Škrabe pripravili Aristofanovo komedijo »Pluton«.

Po naravi svojega dela sem leta in leta spremljal zagrebške gledališke sezone, mislim pa, da se ne motim, če trdim, da je načrt za bližajočo se letošnjo sezono še posebej zanimiv. Pa tudi pomemben, kajti redkokdaj se je dogodilo, da je Zagreb v eni sami sezoni dobil toliko novih domačih dramskih besedil. Ali bo to velika zagrebška gledališka sezona?

Jozo Puljizević

S pisateljskega srečanja

Dvojna zagata na Štatenbergu

Obrabljeni prepiri o modernem in tradicionalnem – Ali za najnovejše literarne stvaritve res ni meril?

»Naša naloga ni zožiti umetnost, da bi ustrezala današnjemu obzorju širokih množic, marveč kolikor mogoče razširiti obzorje teh množic. Pot k pristnemu razumevanju umetnosti pa pelje skozi izobražbo. Stalne možnosti, da postane umetnost monopol majhne manjšine, ni mogoče preprečiti z nasilnim poenostavljanjem umetnosti, temveč z vzgojo sposobnosti za presojanje umetnosti ... Pristna, napredna, ustvarjalna umetnost more pomeniti danes le zapleteno umetnost. Taka umetnost ne bo nikoli za vse enako užitna in razumljiva, pač pa se lahko poveča in poglobi udeležba širših plasti v njej. Zrahljanje kulturnega monopola je odvisno predvsem od gospodarskih in družbenih razmer.«

To so sklepni miselni akordi v Socialni zgodovini umetnosti in literature Arnolda Hauserja, izšle v angleščini že leta 1951, na Slovenskem pa 10 let pozneje, ko jo je bil pokojni univ. prof. Boris Žihler pospremil s tehtno študijo in v njej poleg drugega povedal tudi, da se je Hauser v tem delu svetovnega pomena oklenil marksistične metodologije in mišljenja.

Čeprav »citatomanija« lahko izpričuje tudi »citatorenje« nemoč in zato sklicevanje na mogočne avtoritete, in čeprav posebej v časopisnih zapiskih citati večinoma niso v navadi in tudi ne zaželeni, se gornjega navedka kratkoma ni bilo mogoče izogniti. Saj je kar neverjetno, kolikokrat in kako prepričljivo so bile gornje misli interpretirane in »operacionalizirane« že tudi pri nas (njih srč pravzaprav vsebuje tudi program ZKJ in drugi dokumenti naše kulturne politike), pa se je letošnje štatenberško srečanje pisateljev, ki se je dogodilo že 14. leto

zapovrstjo, vseeno zvrnilo kot polž, ki prilze na vrh plota in se odlepi znova nazaj na izhodišče, se pravi na obrabljene prepire o modernem in tradicionalnem v sodobni slovenski književnosti. Pogovor o modernem in tradicionalnem v kaki umetnosti je lahko sicer vselej zanimiv in vznemirljiv, če misel zavrtja naprej od doseženega oziroma spoznanega. Zagata pa je, če moraš znova in znova poslušati lajno o tem, da je v modernizmu sam bluf, nihilizem, nehumanizem, rušenje vrednot, le jezikovno igrkanje – v ostali (preverjeni, ovrednoteni, v »življenju in človeku zasidrani«) umetnosti pa da je vse to čisto drugače ...

Tako so bili Župančič in njegovi prijatelji iz moderne (naslov srečanja: »Od moderne do danes«; srečanje, posvečeno: 100-letnici Župančičevega in Murnovega rojstva, ki bo prihodnje leto) že spet pretveza in krepelce za »napad« na menda vse (saj razlik v polemični ihiti ni nihče nakazal ne na eni ne na drugi strani), kar je tačas v slovenski literarni produkciji »modernističnega«, »avantgardnega«, »eksperimentalnega«, »skratka iščočega«. Narekovaji naj ponazorijo pojmovno samovoljnost – spet na tej in na oni strani. Po pravem pa bi morali biti v takih pogovori neizmerno pozorni prav na razlike! Res, slovenska moderna je prekratno preokrenila razvoj naše literature in res je dosegla zlitje človečnosti in narodnih oziroma družbenih temeljnih vprašanj tistega časa (prof. dr. Zadravec, Ivan Potrč in še nekateri na letošnjem Štatenbergu), toda hkrati je očitno, da sodoben slovenski pesnik noče in ne more pesniti, nekritično posnemajoč Murna, Župančiča, Ketteja, pa naj jih še tako občuduje. Bistvo umetniškega, tisto tako zelo težko pojasljivo že mogoče ostaja skozi čas in razvoj precej konstantna kakovost in »količina«, ampak načini pesnjenja in estetski kanoni zanj se korenito spreminjajo. O tem menda ne more biti dvoma. Ali se pravda o razmerjih modernistično-avantgardno-humano-nihilistično-neeestetsko-surovo-blufersko itd. na Slovenskem že predolgo ne vleče? Ali ne porablja preveč energij, ki bi jih tako zelo potrebovali za druga opravila v kulturi in umetnosti? Veselimo se današnje raznolikosti smeri, šol, načinov in vsebin v slovenski literaturi (Drago Jančar ... kajti če literarna beseda na Slovenskem ni več narodni konstituens, kot je bila še v moderni, in če zdaj več ni, ji gotovo to ni treba biti, ker so ali nekateri reči, ki bi jih naj pomagala narediti tudi beseda, že narejene, ali pa so njeno vlogo (vlogo lepe besede) prevzele druge dejavnosti v družbi mogoče še bolj uspešno od lepe besede ... Zakaj se torej v tem in takem času slovenska lepa beseda ne bi posvetila sami sebi, se tudi igrala s seboj? (Andrej Brvar in še kateri od mlajših za štatenberškim omizjem). In dalje mladi: zakaj naj bi torej beseda služila nečemu zunaj sebe, zakaj bi morala biti sveta, posvetnična, zakaj bi morala reproducirati, posnemati, kot pa lahko producira in kreira, postavlja stvari v svet (češ, »eksistenca je pred esenco«); čemu naj bi bila odsev, posnetek pomena, ko pa lahko ustvarja pomen? (Še enkrat Hauser: »Vsaka umetnost je igra s kaosom ... mu iztrguje vedno večja območja duše.«)

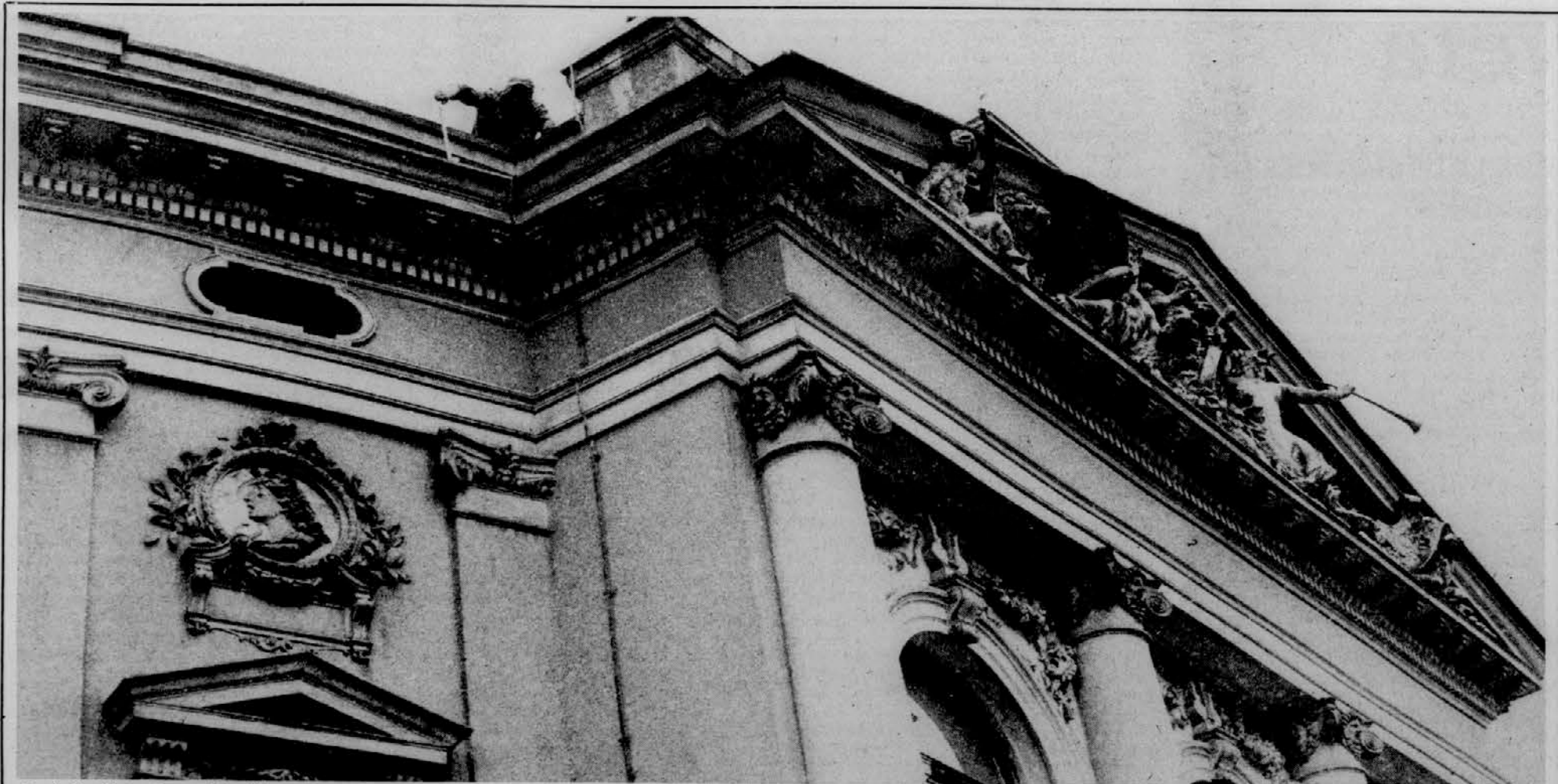
V bitki za pravico nove umetnosti in mišljenja o njej mladi ustvarjalci velikokrat sami mečejo čez krov orožje, ki bi ga potrebovali. Ali res nova umetnost ničemu ne rabi? Kaj služba samemu pesniškemu ni služba? Je nova umetnost res docela razbremenjena ideološkosti? Ali ni bolj res, da se njena ideja in ideološkost vse drugače izražata, kot sta se včasih? In še dalje, res, zakaj bi naj bi bilo moderno le »v pisavi«? (Utemeljeno vprašanje Leopolda Suhodolčana.) Pa še en poskus prave problematizacije: Če

mladi trdijo, da njihova literatura noče čemu služiti, ampak je sama sebi namen, ali se ne bi kazalo vprašati, zakaj je tako? Ali ni to tudi izraz časa – v zgodovini opažamo, da je bila umetnost vselej izraz časa, ne glede na to, kaj je sama o sebi trdila? (France Filipič)

Najbolj pa si naši mladi literati žagajo lastno vajo s tem, ko obenem z nazorom o enakovrednosti prvih in sredstev v moderni umetnosti (npr. tudi »grdo lahko funkcionira v umetnosti na pravem mestu«, ali pa »niso samo nekateri besede in misli priporne nosilke poetičnosti« itd.) implicitno zavračajo tudi možnost selektivnega vrednotenja te nove umetnosti sploh. To je očitno huda zabloda, zakaj tudi najbolj strpen sobesednik bi rekel: »Igra z jezikom v poeziji da, saj je pesništvo vselej bilo tudi taka igra«, toda »vsaka igra ali celo igrkanje vendarle še ni umetnost.« Umetnost naj tudi vzemirja. Že, a menda zato ni že vsak »štos« umetnost? Naj namreč kdo prisega na tako ali drugačno estetično ali poetično, na semiološko, strukturalistično, reistično, ludistično ali na estetično, oprto na teorijo informacij, mora najbrž biti sposobna razločiti, kdaj nekaj je besedno umetniška stvaritev in kdaj to ni. Vprašanju o njenih učinkih ali njenem funkcioniranju prav v vlogi, ki ji je namenjena in ki si jo je sama naložila, se očitno ni mogoče izmuzniti, tudi če merila radikalno spremenimo. Edino v enem primeru bi se nova literatura lahko izognila slehernim kriterijem: če sploh ne želi biti literatura, če ji je vseeno, ali jo kdo sploh sprejema ali ne. Potem pa je tudi vseeno, ali sploh eksistira ali ne in je torej ves hrup odveč. Vendar pa ni tako, zakaj na Štatenbergu so, kot je bilo videti, vsaj v eni stvari našli »stari«, »mladi«, »srednji« in vsi ostali skupen jezik, namreč tedaj, ko je beseda tekla o naši literarnoestetski vzgoji, ki da je hudo zastarela in velikokrat ni sposobna potencialnemu sprejemniku literature dati v roke »ključa« za umevanje, sprejemanje, čutenje sodobnejše literature (tudi tiste iz časov moderne ne). Ali kot so na Štatenbergu posrečeno rekli: »Ljudi je treba predvsem naučiti literaturo brati, in to vsakršno dobro literaturo!« Kaj nismo spet pri Hauserju?

Polemika ni zagata, če bistri pogled spoznanju. Postane pa zagata, če, preprosto, nima dovolj polemične municije. Štatenberška srečanja so že lepo stevalo let (nekdo so bila zares vznemirljiva) videti nekam enolična, skromna, z malim zadovoljstva, o čemer so poročali minula leta tudi drugi poročevalci. Vzrok za to bi utegnili tičati v organizacijski neustreznosti, v enolično strukturirani in neustrezni sestavljenosti vabljenecv. Kriteriji za povabilo so povsem megleni, naključni in neopredeljeni. Ker bi to želelo biti vseslovensko pisateljsko srečanje, ki ga poleg kulturnih skupnosti v Slovenski Bistrici in Mariboru gmotno omogoča tudi Kulturna skupnost Slovenije, bi si predstavljali, da bodo prireditelji iz mariborskega pisateljskega področja poskušali stvari v prid privabiti na Štatenberg čim več najbolj kompetentnih referentov iz vrst vidnih raziskovalcev književnosti in tudi najmarkantnejših ustvarjalcev iz različnih generacij, pa naj gre za Slovence ali za goste iz jugoslovanskih literatur. Pa ni tako, in če ne mislijo ničesar spremeniti niti ob prihodnjem, jubilejnem 15. srečanju, se kulturni in družbeni dejavniki, ki so zaslužni, da imamo vsakoletni pisateljski Štatenberg, pač ne bodo mogli čuditi, če bo tako kot se je letos že zgodilo, opravilo svojo odstopno čedalje več vabljeno. To bi bila velika škoda, ki bi povzročila nadaljnjo provincializacijo sicer potrebne prireditve.

France Forstnerič

Pročelje (foto Sveto Busi)ć

Šestnajstletnik prihodnosti

Bo res po desetih letih že kozmopolit?

Francoska šolska reforma, ki so se je letos lotili, naj bi dala ljudi enaindvajsetega stoletja

Od našega pariškega dopisnika

PARIZ, septembra — Generacija, pred katero so se letos prvič odprla šolska vrata, bo večino svojega življenja prebila v naslednjem tisočletju, in najmanj, kar lahko družba odraslih stori zanjo, je nova šola. Kajti šolska reforma, ki so se je letos lotili v Franciji, naj bi dala ljudi enaindvajsetega stoletja, to pa na podlagi studije, ki je po besedah prosvetnega ministra Renéja Habyja idinstvena in edina na svetu. Do letos »stara« šola je razpela šolarja med neživljenjske šolske skrbi in zahteve vsakdanjega življenja, nova šola pa naj bi se »pobotala z življenjem«; mlademu človeku naj bi dala moralno, kulturno in intelektualno »prtljago« za pot skozi nove čase, za katere naj bi bila najznačilnejša pojma »kultura« in »učinkovitost«.

Ko so se v Franciji pred tremi leti lotili reforme šolstva, so najprej v že omenjenem »edinstvenem in na svetu edinem« dokumentu zbrali opis znanja, brez katerega dekle ali fant po končanem obveznem šolanju ne bosta kos vsakdanjku. Nato je prehod iz teorije v prakso dal novo šolo, ki se je deloma začela letos. Deloma zato, ker je reforma tokrat zajela dva rodova šolarjev: prvošolce in začetnike v drugi stopnji, imenovani »kolegij«. Glede na to, da se na zunaj, pa tudi po ustroju in imenih francoska šola razločuje od jugoslovanske, je potrebnih nekaj bistvenih pojasnil, brez katerih je težko razumeti reformno.

Francoska obvezna šola traja deset let oziroma se šolska obveznost neha pri šestnajstih letih življenja. To je reforma obdržala. Ohranila je tudi bistvo osnovne šole, zato pa naredila red na naslednji stopnji, ker je vse dosedanje liceje, kolegije, gimnazije, napol srednje tehniške in še drugače imenovane šole združila v en sam »kolegij«, po katerem se bo mogoče, ali zaposliti ali izpopolniti poklicno izobrazbo ali pa pripraviti na univerzo.

Po novem francoski otrok ne bo več samo »last in skrb« staršev, temveč tudi družbe, ko bo star pet let in ko ga bodo morali (in to je posebej poudarjeno) sprejeti v vrtec, imenovan »maternelle«, podoban pa bo »mali šoli«. Dolžnosti novega vrtca ne bo »prezgodnje učenje pisanja in branja, marveč prebujanje otrokove osebnosti«. Hkrati naj bi vrtec »opozarjal na težave prihodnje šole, odkrival prizadete otroke in zmanjševal neenakost med njimi in drugimi«.

Šolska obveznost se bo tako uradno začela pri šestletniku (kajti vrtec ni obvezen), v izjemnih primerih pa bodo v »deseti razred« (Francoski štejejo razrede nazaj, torej začno v desetem in nehajo v prvem) sprejeli tudi otroke, ki so bili stari pet let pred 1. septembrom »tekočega leta« — seveda, če

so godni za šolo. Pet razredov osnovne šole je po novem razdeljenih na pet zaporednih ravni, povezanih pa v tri cikle: eno leto pripravljalnega, dve leti elementarnega in dve leti srednjega ciklusa. Bistvena novost je v tem, da se lahko prvi ciklus podaljša na dve leti, za francoskega prvošolca najtežji, ker se tedaj spopade z branjem in s pisanjem materinskega jezika. Tako bodo hitreje napredujoči učenci »čakali« počasnejše, vendar tega ne bodo čutili ne eni ne drugi. V vsej osnovni šoli je predvidena »podporna« dejavnost, namenjena učencem s trenutnimi težavami v tako imenovani prvi »pedagoški tretjini«, v katero sodita francoščina in matematika (v drugi tretjini so tako imenovane bistrinske dejavnosti ter moralna in državljanska vzgoja, v tretji pa telovadba in šport).

Velika sprememba je v prehodu v »enotni kolegij«, ki se torej začne z otrokovim vpisom v francoski šesti razred. Za Francijo, ki je dolga desetletja vajena »rangiranja« po uspehu v katerikoli šoli in univerzi (najboljši, odličnjaki imajo več ali pa edino možnost za vpise v višje šole in položaj na lestvici univerzitetnega uspeha sam od sebe odpira in zapira vrata v državne in tudi druge šole), je letos tega konec, kajti v šesti razred kolegija bodo šli vsi, ki bodo končali osnovno šolo (v kateri ne bo več ponavljajna razredov, ki zaznamuje otroško psiho včasih za vse življenje). Doslej so posebne šolske komisije zbirale šolarje v tri skupine in jih pošiljale v tri stopnje šestega razreda.

V kolegiju bodo vsi šolarji deležni enako razdeljenega znanja, in sicer bodo prva štiri leta razdeljena na dve leti »opazovalnega« in dve leti »usmerjevalnega« ciklusa. Učni program kolegija bo za vse enak in vsem skupen, vendar je mogoče v usmerjevalnem ciklusu dodatno obiskovati razrede poklicne šole.

Enotni kolegij se bo nato spremenil in glede na usmeritev in odločitve učencev bo mogoče iti, ali v »licej« za poklicno šolanje (zamenjava za današnji »kolegij za tehnično šolanje«), ki bo dal srednjetehtniško izobrazbo, ali pa v »licej«, kjer se bo v treh letih mogoče pripraviti na višjo tehniško izobrazbo (z ustreznimi izpiti in spričevali) ali pa na »bakalavreat« (maturo), potreben za vpis na univerzo in v druge visoke šole.

Seveda seštevaje let podaljša šolanje obvezno do šestnajstega leta starosti, kajti vsi ne gredo na univerzo in veliko jih zapusti srednjo šolo ter jih gre v uk.

Tudi v kolegiju je predvidena podporna dejavnost za počasneje napredujoče dijake, odpravljeno je ponavljanje šestega razreda (razen če to terjajo starši), v šestem razredu so vsi učbeniki brezplačni (šole so dobile po 130 frankov na učenca in knjige tako rekoč posojajo, zdržati pa morajo štiri leta). Šolsko uro so skrajšali s 55 na 50 minut, uvedli so šolske svete, v katerih so

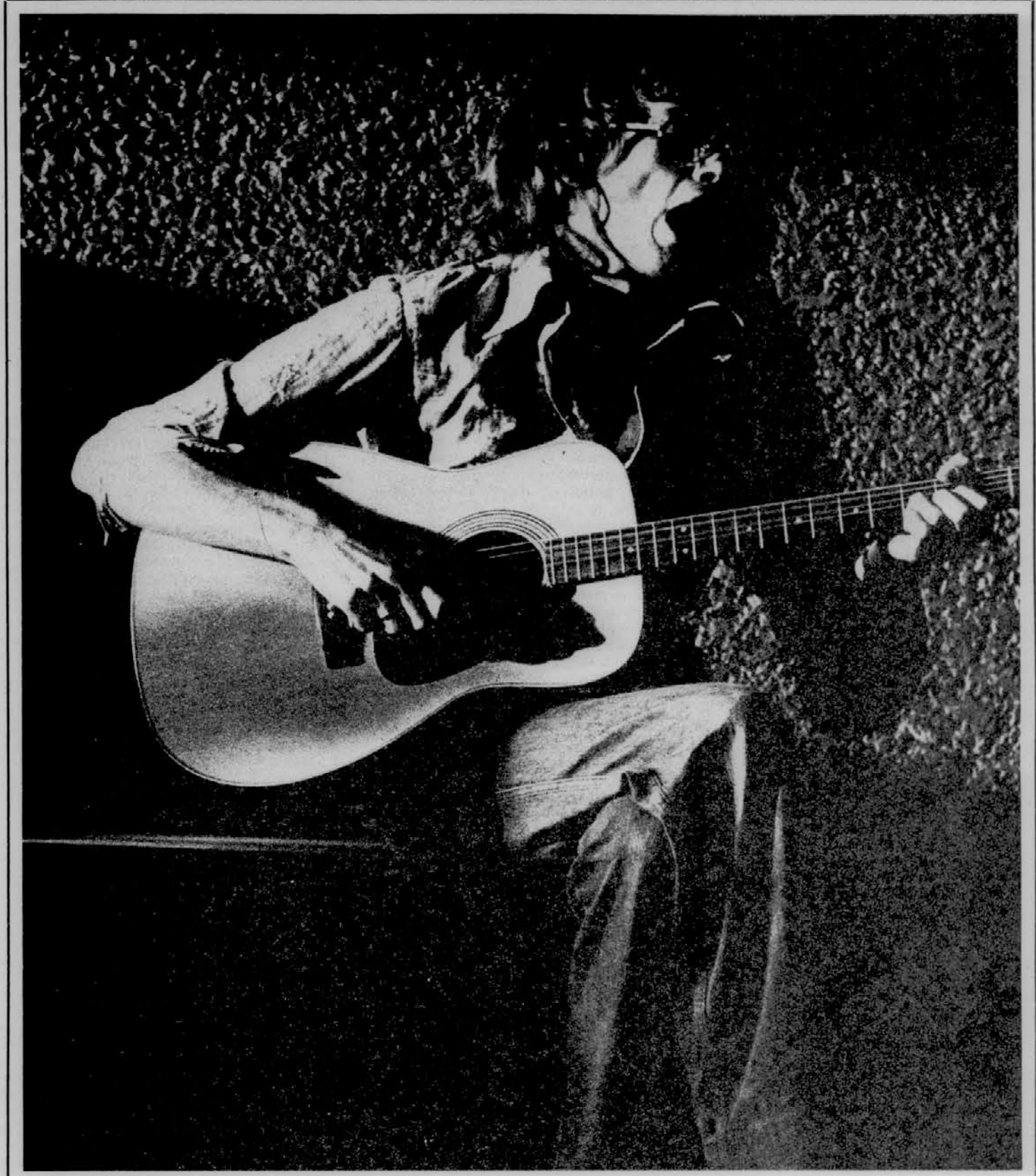
tudi starši, uvedli pa so tudi šolsko knjižico, v kateri bodo zbirali vse podatke o učencu, pripombe učnega osebja in staršev, šolskih zdravnikov in psihologov. Knjižico bodo starši in polnoletni šolarji lahko brali in dajali svoje pripombe, uničili pa jo bodo pet let po dijakovem slovesu od šole.

Tako zastavljena in predstavljena »Habyjeva reforma« naj bi seveda imela samo dobre strani: predvsem naj bi izenačila šolsko usodo učenca ali dijaka, zmanjšala neuspehe in dala vsem enake možnosti. Toda ... toda kritika reforme je izredno ostra. Glede na izredno veliko ponavljalcev v dosedanjih osnovni šoli (do 20 odstotkov učencev ponavlja prve razrede), kritiki upravičeno dvomijo, da bi umetna odstranitev ovire (ponavljanja razreda) mogla biti učinkovito zdravilo. Seveda bo tudi nova šola imela posebne razrede za slabše ali prizadete otroke in še naprej se bo dogajalo, da bodo v slovit »šesti« razred prihajali celo štirinajstletniki. Reformirani »šesti« bo torej štart »za vse enak«, kot pravi minister. Toda obenem je sam René Haby priznal, da na tem štartu ne bo deset odstotkov (okoli 80.000 otrok) učencev. »Otrok iz delavskih, kmečkih in priseljenskih družin«, pravijo sindikati. In obenem ne verjamejo ministrom optimističnim 90 odstotkom »normalnih« otrok. Razen tega med 90 odstotki niso vsi enaki: »Cedilo je prereditko«, pravijo kritiki reforme. »Enotni kolegij bo pomešal bistrine in manj bistrine, pridne in manj pridne, tiste, ki se doma učijo v svojih sobah, in one, katerim je doma največkrat na cesti.«

Večina kritikov misli, da je reforma prehuda, da je s tem, ko je vse zmetala v isto vrečo, uničila tradicijo in ugled francoskega liceja, začetek »poti k zvezdam«, na katerega so navezani ne le široki krogi francoske buržoazije, temveč tudi večina profesorjev. Razen tega bo heterogenost otrok med dvanajstim in šestnajstim letom še dolgo tolikšna, da je reformirana šola ne bo mogla odpraviti, kajti vsi otroci ne morejo imeti enakih možnosti zaradi individualnih razlikov in družbenih neenakosti.

Glede na to, da se je Habyjeva reforma začela počasi in previdno, kar je bilo potrebno, ker je po ministrovih besedah »držna«, kritiki upajo, da se bodo izboljšave dale vnašati kasneje, tako rekoč spotoma, kajti nihče ne zanika potrebe po spremembi šolskega sistema, v katerem naj bi nastal šestnajstletnik na prelomu stoletja in tisočletja.

Na začetku omenjeni projekt, ki so ga baje do danes naredili edinele v Franciji, takole slika šestnajstletnik prihodnosti: najprej se bo moral naučiti govoriti, šele nato pa pisati. Zato se bo v šoli učil »razumljivo in vsem slšno izgovorjavo, naštet nekaj koherentnih argumentov, posegati v pogovor, katerega ton in vsebino bo moral znati ceniti in spoštovati«. Prav tako bo moral znati poslušati ter pri sebi tehtati argumen-

Pevec (foto Miško Kranjec)

te s čitljivo pisavo in brez slovničnih napak bo moral tako izpolnjevati razne splošne obrazce (npr. za telegram) kot v korektnem slogu, če je le mogoče lahkotno in s »presojlo v uporabi registrov« napisati šolsko nalogo.

Novi šestnajstletnik bo znal ravnati z avdiovizualnimi pripomočki, njegov besednjak bo odprt za abstrakcije, poznati bo moral najvišje dosežke francoske in tuje književnosti: »Iliado« ali »Odisejo«, »Encido«, Shakespeara, Goetheja, Tolstojja in tudi »Chanson de Roland«, nekaj verzov Corneilla in morda Molièra, La Fontainove basni, kakšno Lamartinovo in Hugojevo pesem in nekaj del sodobnikov.

Mladi Francoz prihodnosti bo kozmopolit, govoril bo tuj jezik (ki ga generacije Francozov v šolah »demontrirajo« kot kocke »lego«), kajti po novem bo jezik »omogočal menjavo«, zato pa je treba znati slovni-

co in imeti v glavi 1200 do 1400 besed (saj večina ljudi uporablja kakšnih dva tisoč besed materinskega jezika), vedel bo za izvor človeka pa tudi za velike tehnične, gospodarske, družbene in kulturne razvojne tokove po 19. stoletju. Spoznal se bo na sindikate, politične režime, dejavnost občinskega odbora ali parlamenta. Znanu mu bodo vrline nekaterih velikanov — Aleksandra Velikega, Franciška Asiškega ali Lenina. Glasba in likovna umetnost mu ne bosta tuji, pa tudi roke bo znal uporabljati, poznal bo bistvene lastnosti lesa, tekočin, kovine in stekla, znal bo narediti cement, rezati blago, skuhati nekaj preprostih jedi ali popraviti stroj s preprostim mehanizmom. In morda bo pri vsem tem še razmišljal o šolski reformi ...

V matematiki bo spet važno računanje na pamet, nekaj geometrije, »pametna uporaba formul«, branje, uporaba in risanje grafikonov ter — izpolnitev davčne prijave.

Proti koncu stoletja bo mladi Francoz moral poznati običajne vrste goriv, strukturo atoma, običajne kemične izdelke, molekule, elektriko pa tudi pravila za varnost. Človeško telo zanj ne bo skrivnost in dobro bo poznal nevarnost alkohola, tobaka in mamil.

Vedel bo, kje je kakšna država, poznal bo sodobne svetovne probleme, težave dežel v razvoju, onesnaženje okolja in energetsko krizo. Znal bo kritizirati, si delati zapiske

med predavanjem ali političnim govorom, iskati in zbirati informacije, analizirati in razporejati podatke. V zgodovini si bo pomagal s »kronološko orientacijo«, vedel bo za izvor človeka pa tudi za velike tehnične, gospodarske, družbene in kulturne razvojne tokove po 19. stoletju. Spoznal se bo na sindikate, politične režime, dejavnost občinskega odbora ali parlamenta. Znanu mu bodo vrline nekaterih velikanov — Aleksandra Velikega, Franciška Asiškega ali Lenina. Glasba in likovna umetnost mu ne bosta tuji, pa tudi roke bo znal uporabljati, poznal bo bistvene lastnosti lesa, tekočin, kovine in stekla, znal bo narediti cement, rezati blago, skuhati nekaj preprostih jedi ali popraviti stroj s preprostim mehanizmom. In morda bo pri vsem tem še razmišljal o šolski reformi ...

Stane Ivanc

Sodobna filmska vzgoja

Za drugačno podobo jutrišnjega sveta

Filmi otrok in mladostnikov odsevajo posebno občutljivost in reakcije na okolje ter posebno estetiko

Filmska vzgoja, tako kot jo pojmujejo pri nas, je napredno gibanje. Če je pravilna, zbujajo mladem človeku potrebo po ustvarjalnem sprejemanju vsakršne informacije, to se pravi kritično presojo vsakršnega naročila ali sporočila. Njen namen je izoblikovati svobodno osebnost, ki ne podlega manipulaciji, temveč tvorno rešuje naloge in probleme, ki jih življenje prinaša s seboj.

V Evropi filmska vzgoja ni povsod napredna. Ponekod se še drže metode filmske vzgoje, ki ne služi sproščanju človekovega emotivnega in miselnega sveta, temveč njegovemu podrejanju določenim ideološkim sistemom. Med obema načinoma pa je še veliko različic, ki jih je vredno spoznati, da bi znali presoditi dogajanje pri nas, posebej tisto, kar je pozitivno, in zavreči negativno v razvoju naše filmske vzgoje.

O ameriški filmski vzgoji ne vemo dosti. Nekaj člankov, ki smo jih zasledili v tujem časopisu, pa je dalo slutiti, da se tamkaj dogajajo zanimive stvari. Predvsem je zanimiva množična priprava študentov huma-

nističnih fakultet za udeleževanje na različnih filmskih področjih (ustvarjanje — profesionalno in amatersko, publicistika, pedagoško delo), kar daje slutiti resen spopad s holywoodsko filmsko mentaliteto. Še bolj zanimiv je konkretni eksperiment — o tem smo že pred mnogimi leti pisali v Ekranu — o filmski ustvarjalnosti mladih v getih New Yorka in Los Angelesa. Tu so otrokom, ki so bili tako rekoč na dnu ameriške družbe, dali v roke kamere in jim omogočili, da so skozi filmski medij izrazili sami sebe, se zavzeli svojega stanja in se angažirano spopadli z okoljem v hotenju, da bi jih obravnavali kot enakoverne in ravnopravne državljane ZDA.

Povabilo na simpozij o otroški filmski ustvarjalnosti, ki ga je priredila newyorška ustanova Film Children's Theater, ni pomenilo le priznanja slovenskemu otroškemu filmu, temveč tudi ponudeno možnost preverjanja že znanih informacij o filmski vzgojnem gibanju v ZDA in osebne vploda v filmsko vzgojno gibanje na tej celini.

Filmska vzgoja si v ZDA utira pota v skoraj vse vzgojne in izobraževalne ustanove. Tako kot pri nas se razvijata obe smeri: debatna in ustvarjalna. Filmska vzgoja, zlasti filmska ustvarjalnost otrok in mladostnikov, postaja predmet raziskav in znanstvene obravnave mnogih psihologov, pedagogov, sociologov, antropologov.

Zato je bil tudi simpozij o otroški in mladostniški filmski ustvarjalnosti konfrontacijski praktični z znanjem teoretikov. Izhodišče so bili filmi, ki so jih posneli mladi do 16. leta, in predstavitve metod dela njihovih mentorjev. Mnenja so bila različna in razvila se je ostra razprava, ko so nekateri hoteli otroški film preveč pozitivistično razvrstiti v znanstvene predalčke. Največ debat se je sukalo okoli vprašanja, koliko se senzibilnost otrok razlikuje od senzibilnosti odraslega, in definicije estetike otroškega filma.

Filme otrok namreč odlikuje neka posebnost: to je odsev posebne otrokove občutljivosti do okolja. Iz svojega zornega kota reagirajo na okolje, zato tudi je izbira tem nepričakovana, pa tudi oblikovne rešitve so

čisto neprofesionalne. Odrasli torej morajo priznati posebnosti otroškega in mladostniškega filma, s tem pa tudi njihovo posebno estetiko. Ravno pri tem nastane največ težav in največ konfliktnih situacij, saj učitelji svoje sisteme in kriterije vrednotenja, ki so si jih izoblikovali ob profesionalnem filmu, prenašajo kot merila vrednotenja v otroški film. Težave povzročajo tudi vpliv profesionalnega in televizijskega filma, ki močno odseva v ustvarjalnosti ameriških otrok, pa tudi naših. Zlasti ko je otrok zavrt, ko si zaradi avtoritativnosti odraslih (staršev in vzgojiteljev) ne upa izraziti svojih čustev in misli, se zateka k že znanemu, manj nevarnemu, dela pravzaprav tisto, za kar meni, da bi lahko ugajalo odraslim. Zato je bil z vsjo ostrino na simpoziju obravnavan tudi problem manipulacije učitelja z učencem. Udeleženci so se zavedali, da je filmska kamera kot sredstvo osvobodila mladega človeka lahko tudi sredstvo podrejanja mladega človeka nekemu določenemu sistemu.

Da bi pomembnost konflikta na simpoziju prišla še bolj do izraza, je bilo nujno predstaviti ideološke okvire simpozija. Voditeljica simpozija DeeDee Haleck pripada ameriškim marksistom. Na njejo povabilo so se na simpoziju znašli mnogi marksisti in pripadniki ameriške leve, zato so problemi bili obravnavani tudi s stališča marksizma. Menda so filmsko ustvarjalnost najmlajših prvič obravnavali tudi kot sredstvo osvobodjanja človeka.

Konflikt, ki nastane ob soočenju dveh tako različnih ideoloških pogledov na film (na eni strani film kot sredstvo osvobodjanja človeka, na drugi film, ki je sam sebi namen), poznamo tudi v Evropi in je navzoč na vseh področjih človekovega ustvarjanja. To je odsev generalnega konflikta med preživelimi in porajajočimi oziroma nastajajočimi oblikami organizacije življenja (sveta).

To je pravzaprav tudi eden najpomembnejših problemov sodobne vzgoje. Otroki naj bo subjekt in ne objekt vzgoje, vzgojitelj mora upoštevati njegova hotenja in

mnenja. Veliko dela — tudi raziskovalnega — je usmerjeno v iskanje drugačne podobe kinematografije za otroke. Današnja kinematografija za otroke — poznamo jo v glavnem tudi pri nas — pravzaprav ne upošteva otroka in njegovo doživljanje sveta. Je predstava odraslega o svetu otrok. Kot takšna pa ima tudi največji uspeh in seveda komercialni učinek. Saj odrasli ocenjujejo filme in dajejo denar za vstopnice. Ker ugaja predstavi odraslega o otroškem svetu, ga ne moti, pač pa neguje idilično zamišljeno podobo otrok, kakor si jo predstavlja odrasla oseba. Odrasli dobrohotno dopuščajo, da so otroci bolj domiselni, bolj pošteni in bolj človeški. Tudi lotenje in izbira tem, ki jih ti filmi prinašajo, odseva hotenje odraslega človeka, da otroka čimprej privede v zatiščice svojih meril in pravil življenja nadrejenih in podrejenih ne pa sposobnih in nesposobnih, v iskanje in oblikovanje takšnega načina življenja, ki bo v mlademu človeku sprostil vse njegove najboljše potencialne in jih vključil v ustvarjanje vedno novih oblik življenja v svetu enakovernih in enakopravnih. To pa pomeni tudi pripravo na popuščanje, na poraze, predvsem pa na vzajemno sodelovanje in medsebojno upoštevanje otrok in odraslih.

Prav zaradi tega sodelavci Children's Film Theatra odločno zavračajo filmsko proizvodnjo Walta Disneya in drugih, ki so pod njegovim vplivom. Ti filmi namreč vzgajajo k netolerantnosti, oblikujejo sisteme vojn in podrejanja. Ponujajo otroku že znane rešitve, modele, ki naj bi jih otrok mehanično presadil med svoja vrednostna merila in se pridružil množici poslušnih izvajalcev navodil in naročil vladajočih — izrabljajočih. Ne navajajo pa otroka, da bi se v določenih življenjskih situacijah znal spopasti s konfliktno situacijo in iz nje ustvarjalno zgradil novo obliko življenja, bolj primerno njemu in okolju. Ti filmi s stereotipnimi in klišejskimi rešitvami načrtno zavirajo sproščanje in osvobodjanje otrokove osebnosti. V svoji klišejski preprostosti otroka tudi poneumljajo, odraslega pa razvrednotijo. Ustvarjajo prepad med njima in si ne prizadevajo za zdravo, svobodno življenjsko skupnost odraslih in otrok. Po

mnenju sodelavcev Children's Film Theatra to razvrednoti vse temelje strpne skupnosti odraslih, v katero bodo mladi stopili že jutri. Po njihovem je problem kinematografije za otroke glede na njen vpliv v oblikovanju mlade osebnosti izredno pomemben, zato se z njo načrtno in raziskovalno ukvarjajo.

S tem da za osnovno načelo filmske vzgoje postavljajo vzgojo za osvoboditev človeka, za oblikovanje tvornih navad življenja, gradijo svoj del mozaika podobe jutrišnjega dne, ko pričakujemo v svetu veliko skupno ustvarjalnih ljudi. Ravno zato je bila projekcija slovenskih otroških filmov — posebno tistih iz Solkana in Pionirskega doma v Ljubljani — zelo dobro sprejeta. Za strokovnjake so bili dokaz, da je delo, v katerem otrok s kamero v roki spozna svet okoli sebe in z njo izraža svoja občutja in misli, pot k svobodnejšemu in suvernemu odnosu do okolja. Brez sprenevanja ni oponašanja. To pa je tudi priznanje, ki smo ga lahko veselili in ki nas uvršča v mednarodno brigado graditeljev svobodnega sveta. Filmska vzgoja sama po sebi — če je vzgoja in ne manipulacija — ne more biti drugačna kot napredna. Seveda le, če jo usmerja ustvarjalen raziskovalec življenja.

Soočenje slovenske filmske ustvarjalnosti najmlajših z ameriško je potrdilo potrebo — ki jo že dlje časa nakazujejo tudi pri nas — po večji družbeni podpori gibanju, ki pa naj ne bo le materialna in operativna, pač pa zlasti priznanje posebnosti otroškega in mladostniškega filma, njegovega izraza in njegove estetike. Iskati še naprej sporočila odraslih s čustvovanjem in mišljenjem odraslih v filmih otrok, ne pa odkrivati zakaj in čemu so filmi otrok in mladostnikov različnejši od profesionalnega in amaterskega filma odraslih, pomeni odkrati se možnosti komunikacije odraslih s svetom otrok, torej izločanje otrok iz naše skupnosti.

Filmska ustvarjalnost je le ena od poti oblikovanja človeka, ki bo sposoben iz sebe graditi drugačen svet.

Mirjana Borčič

Italija

Kappler v predzadnjem dejanju

»Zadnje dejanje« se še ni začelo pisati – So nekdanjega šefa rimskega gestapa rešili bivši esesovci?

Od našega rimskega dopisnika

RIM, septembra – Nekega dobro informiranega zahodnonemškega novinarja (pred pol leta je dal italijanski TV intervju, v katerem se je zavzemal za to, da bi Italija Herberta Kapplera iz humanitarnih razlogov izpustila ter mu dovolila umreti v Zvezni republiki Nemčiji) sem zaprosil, naj mi svetuje, v povodnji hipotezi o mehaniki Kapplerjevega pobeza izbrati najbolj verjetno. »V mnogih utegne biti kanec resnice, to je edina resnica o zadevi,« mi je dejal. Ne italijanske sodne oblasti, ne preiskovalci iz vrst tajne obveščevalne službe, ne karabinjerji (katerim je bilo zaupano »varovanje« Herberta Kapplera), in tem se navsezadnje pridružuje tudi italijanski parlament, ne vedo, kaj se je dogajalo v noči od 14. na 15. avgust v rimski vojaški bolnišnici Celio, v odbijajoči, hladni zgradbi, v kateri je preživljal zadnje mesece »ujetništva« nacist Kappler, gestapovec, ki je (po Hitlerjevemu ukazu) vodil pokol 335 italijanskih patriotov, pokol, s katerim se je rajh Rimu maščeval za atentat na kolono SS v rimski ulici Rasella.

»Zadeva Kappler« pobuja toliko vprašanj politične in tudi moralne narave, da jih je komajda mogoče razvrstiti v »sistem« ter se z njegovo pomočjo dokopati do sinteze, ki bi kolikor toliko jasno opredelila politično in moralno stisko Italije na eni strani ter na drugi dovolila očrtati njune posledice za italijansko pa tudi zahodnonemško družbo. Navedimo torej brez pravega vrstnega reda nekaj dejstev, ki nam utegnejo zadevo osvetliti, čeprav morda samo iz stranskih kotov.

Italija je s svojim demokratičnim povojnim razvojem napravila obračun s svojo fašistično preteklostjo, Zvezna republika pa ga ni. Toda Italija je eden členov (čeprav najsihkejših) Evrope devetih. Izpostavljena pritiskom tistih, od katerih dobiva gospodarsko pomoč (in med njimi je Zvezna republika Nemčija), se je morala v zadnjih letih otapati tudi z zadevo Kappler. Zahodnonemške oblasti so od Rima večkrat zahtevale, naj Kapplera izroči ZRN ter tako položi kamen na preteklost. Ko so vojaške zdravstvene oblasti v marcu 1976 ugotovile, da je obol za rakom, so ga iz Gaete, trdnjavskega vojaškega zaporja, v katerem je sedel skupaj z Avstrijem Rederjem, prepeljale v vojaško bolnišnico Celio v Rim. Kapplerju naj bi bili dve šteti, njegova žena (Anneliese Wenger se je z njim poročila v zaporu v Gaeti leta 1970) se je v črni sli poklonil žrtvam Ardeatinskih jam ter poskušala s to gesto omečiti javno mnenje, ki je nasprotovalo tudi premestitvi nacističnega v Rim. Še bolj pa glasovno, da ga nameravajo vojaške oblasti pomilo-

stati. Rimski geto je šel na ulice, njegovi predstavniki so se pretolkli tudi do njegove bolniške sobe ter se prepričali, da je nacist samo še »senca«.

Od kdaj načrt za beg?

Potem je nastopilo obdobje relativnega miru, v katerem pa so očitno že potekale priprave na pobjeg, ki pa so bile, morda, zasnovane že pred sedmimi leti, ko se je italijanski »zapornik številka 1« poročil. Kapplerjeva žena je že takrat izjavila, da bo storila vse, kar bo v njenih močeh, za možovo osvoboditev. Ali so oblasti na to »obljubo« pozabile, ko so zločinca prepeljale v Rim in ga zavarovale pred morebitnim atentatom, očitno pa ne pred pobe- gom? In dalje, kaj je imela Anneliese Wenger v mislih, ko je prišla v Gaeto ter poskušala za »načrt« najprej pridobiti Rederja (se z njim poročiti), nato pa »pridobiti« Kapplera?

Kappler, ki so mu ure odštevali že v marcu 1977, je znova »umiral« prav na predvečer pobeza. Takrat ga je namreč pregledal zdravnik iz kirurškega oddelka, ki je ugotovil, da zapornik noči ne bo preživel. Nekaj ur po tej diagnozi je nacist »odpotoval« iz bolnišnice, v katero so ga namestili »v skladu z ženevsko konvencijo o ravnanju z vojnimi ujetniki« (izjava obrambnega ministra Lattanzija). Straža (karabinjerji) naj ne bi bila dovolj budna, se je glasila obožba obrambnega ministra, naperjena proti vojaškemu oddelku, s katerim naj bi imel kot obrambni minister zelo kritično odno- se. Zanimivo je, da je bil Kappler tako ohlapno »varovan« kljub temu, da se je že po njegovi premestitvi iz Gaete v Celio govorilo (vesti so prišle iz krogov finančne straže), češ da pripravljala skupina zahodnonemških komandosov, (to pa naj bi sestavljali člani zahodnonemške obveščevalne službe) »ugrabitve« bivšega poveljnika rimskega gestapa, SID, italijanska tajna obveščevalna služba, je takrat ugotovila, da te vesti niso resnične.

Samo navidezno bolan?

Dejstvo pa je bilo, da so bili varnostni ukrepi v Celio že nekaj mesecev zmanjšani na minimum. Daleč od »strogega vojaškega nadzorstva« je Kappler sprejemal veliko obiskov. Stalno dovolilnico za obisk v Celio so imeli tudi funkcionarji zahodnonemškega veleposlanstva v Rimu, »da bi se lahko vsak trenutek prepričali, če je Kapplerju na voljo vsa možna zdravniška pomoč«. Omeniti velja, da krožijo tudi o Kapplerjevem zdravstvenem stanju nasprotujoče si vesti. Nekateri italijanski specialisti za homeopatijo ne izključujejo možnosti, da so preiskave, ki so jih opravili vojaški zdravniki, »dokazale samo navidezno bolezen«, kar naj bi bila ena možnih posledic homeo-

patskega zdravljenja. Toda kaj se v bistvu skriva pod iskanjem podrobnosti o Kapplerjevi bolezi, pod razgrinjanjem morebitnih odgovornosti njegovih varuhov? V bistvu gre za tole: Italija, ki jo je beg nacističnega zločinca do kraja pretresel, kajti njenemu demokratičnemu delu pomeni Kappler tudi dokaz o neodpustljivosti nacizmu in obračun z zgodovino (tudi svojo), se v podzavesti sprašuje, ali morda niso bili, in to proti njeni volji, namenoma vzpostavljeni pogoji za to, da bi se »zadeva Kappler« končala, in to tako, da bi bil »kamen spotike« v uradnih odnosih med Italijo ter Zvezno republiko Nemčijo dokončno odmaknjen. Določena volja, da bi nacist izpustili (toda ne iz političnih, ampak zgolj iz humanitarnih razlogov), je obstajala celo v krogih italijanske socialistične stranke. Socialistični politik Fortuna, ki je nekdanj s parlamentarci obiskal zapore v Gaeti, je javnost sedaj opozoril, da zaporniške razmere v tej trdnjavi pri Neaplju nikakor niso bile rožnate, kot poskuša dokazovati tisk, ampak nasprotno, da so bili življenjski pogoji v ječi, v kateri bi moral Kappler dočakati smrt, izredno trdi. Nekateri italijanski novinarji, ki so Kapplera obiskovali v ječi, so pripovedovali, da se je zločinec povsem spreminil (ne samo fizično – v zadnjih mesecih je tehtal samo 45 kilogramov) ter poudarjal, da gledaz izrednim obžalovanjem na pokol v Ardeatinskih jamah ter na vlogo, ki mu jo je »dala zgodovina«. Toda, ali se je Kappler v resnici spremenil?

R. K. je prepričan...

Po pobežu iz Italije ni bilo iz njegovih ust slišati še nobene izjave. Zahodnonemško (pa tudi italijansko) javnost se s tehniko pobeza seznanila Kapplerjeva žena Anneliese, toda italijanski preiskovalci odkrivajo v njenem pričevanju številne praznine. Po obcem mnenju naj bi Kapplerjeva žena sedaj s »pomini« poskušala zaščititi svoje sodelavce (italijanske in zahodnonemške). Pobjeg nacističnega zločinca iz Celia namreč predstavlja kot »popolnoma samostojno dejanje«, v katerem naj bi odigrali največjo vlogo njen pogum, »vriga naključij« in »srečnih okoliščin«. Mnenje, češ da so pri pobežu iz Celia sodelovali bivši nacisti ter fašisti, ti pa imajo za eno svojih sedanjih postojank tudi Rim, kjer ima italijanska neofašistična stranka svoj »prostor na soncu« (v imenu pluralistične demokracije) tudi v parlamentu, zagovarja eden največjih specialistov – zgodovinarjev za tragične rimske dneve, katerih protagonist je bil iz rajha gestapovec Herbert Kappler. Robert Katz, avtor knjig »Smrt v Rimu« ter »Crna sobota« (deportacija prebivalcev rimskega geta v nemška uničevalna taborišča), zagotavlja, da je bil pobjeg iz Celia novo dejanje »Kapplerjevega kroga« bivših nacistov ter fašistov. Dejstvo je namreč, da se je v letih njegovega zaporništvaja okoli Gaete strnil krog bivših nemških nacistov

Herbert Kappler (obkrožen) v družini gestapovskih veljakov. Desno od Kapplera je Himmler

Nacist Herbert Kappler je v vojaški bolnišnici Celio v Rimu sprejemal obiske... Med obiskovalci je imela stalno dovolilnico njegova žena Anneliese

ter fašistov: šlo naj bi namreč tudi za tiste državljane nekdanjega rajha, ki so se po drugi svetovni vojni »italijanizirali«. Robert Katz, ki so ga v zadnjih letih ostro napadali tudi vatikanski krogi, saj zatrjuje, da Sveti sedež ni posredoval pri nemških oblasteh, ko se je pripravljala pokol v Ardeatinskih jamah, meni, da bi bilo za individualiziranje tega kroga dovolj pogledati spiske tistih ljudi, ki so nacisti obiskovali v Gaeti še takrat, ko se tam Anneliese Wenger se ni pojavljala. Dovolj bi bilo pregledati spiske tistih oseb, ki so Kapplera med njegovim zaporništvom v Gaeti zalagale z denarjem, pa tudi spiske tistih, ki so ga obiskovali v bolnišnici Celio. Pobuda za pobjeg naj bi prišla iz teh krogov, kajti Kappler sam naj ne bi bil imel – zaradi utrujenosti in naveličanosti – nikakršne volje veče za tako dejanje. »Sam tudi ni nikakršna izrazita osebnost,« je dejal Robert Katz, »vedno je bil zgolj navaden policist, ki ne misli po svoje in le izpolnjuje ukaze svojih predstojnikov. Pobjeg so torej organizirali zunaj Celia, in to bolj iz političnih, propagandističnih kot pa humanitarnih razlogov.«

Prikrivanje sodelavcev

Kakšna je verzija Anneliese Kappler? Leta zagotavlja, da je moža spustila po vrvi na dvorišče bolnišnice (še prej je na vrata

njegove sobe pritrčila sporočilo, naj ne motijo do 10. ure zjutraj). Alpinistična oprema, s katero naj bi bila moža spustila skozi okno, naj bi se bila v njenem avtu znašla povsem »po naključju«. V rimski četrti EUR naj bi bila presedla v opel in se podala na avtomobilsko cesto. V Rimu menijo, da je morda prvi del »spominov« dokaj avtentični: preiskovalci so kaj kmalu zavrnili mnenje, češ da je Anneliese moža v kovčku odnesla iz bolnišnice. Spust z vrvjo se jim zdaj verjetneje, čeprav nekateri ne izključujejo mnenja, da je Kappler peš odšel iz sobe. »Na smrt bolni« je lahko hodil; zanimivo je bilo pričevanje neke nune, ki je 15. avgusta videla Kapplerjevo sobo prazno. Le-ta karabinjerjev ni takoj obvestila o tem, kajti mislila je, da se zapornik morda sprehaja po vrtu. Nacistova žena naj bi po tem, ko je zamenjala avtomobil, na rimski železniški postaji Termini nakupila še nekaj zdravil. Tam naj bi našle na zahodnonemška državljana ter jima posodila avto fiat 132. (V resnici je ta avtomobil, v katerem naj bi bil tudi njen sin iz prvega zakona, odpotoval proti meji). Kako naj bi moža spravila čez mejo (s kakšnim potnim listom?), ta trenutek še ni znano (še ob koncu tega tedna bo objavljeno tretje nadaljevanje njenih »spominov«). Ob raznih verzijah o Kapplerjevem pobežu pa ne gre prezreti pisma, ki ga je objavilo glasilo »Alto Adige«. V njem neki

avstrijski protinacist iz Lienza zagotavlja, da so pobjeg iz Celia organizirali bivši esesovci, člani münchenske organizacije »Schutzring«, ki si je zadala »nalogo Kapplera«. Avstrijec, ki se v svojih trditvah sklicuje na pričevanje nacistov iz Lienza (med njimi naj bi bil tudi njegov sorodnik) piše, da so pri pobežu sodelovali trije avtomobili.

Dva naj bi se odpeljala proti Brennerju, da bi morebitne zasledovalce spravila na napačno smer, tretji pa naj bi Kapplera odpeljal v rimsko pristanišče Ostio in od tam z jachtu v Barcelono, od koder naj bi nacist z letalom prispel v ZRN.

Zahodnonemške oblasti Kapplera ne bodo izročile Rimu, toda kljub temu se »zadnje dejanje« še ni pričelo pisati. Pobjeg iz Celia je bilo predzadnje... , kajti čeprav ustava ZRN bivšega poveljnika gestapa v Rimu šteti (po njenih določilih je »prišel domov« le eden zadnjih vojnih ujetnikov), pa ne bodo mogle spregledati zahtev, naj pred zahodnonemškimi oblastmi odgovorja za deportacijo prebivalcev rimskega geta.

Zato pišemo o Kapplerju kot predzadnjem, ki mu poglavju iz ene od nacističnih zgodb, ki se še vedno dogaja.

Peter Breščak

Živčna vojna v ZR Nemčiji

Terorizem v mednarodnih razsežnostih

Desnica išče priložnost, da bi boj njemu raztegnila na obračun z levico

Ugrabitve Hannsa-Martina Schleyerja, ene izmed vodilnih osebnosti zahodnonemškega kapitala, je potisnila v ozadje vse druge dogodke v ZR Nemčiji in sprožila živčno razpravo o tem, kako bi bilo mogoče verigo podobnih dejanj pretrgati. Zlasti krščansko-demokratska opozicija zahteva številne varnostne in preventivne ukrepe, ki naj bi posegli v kazensko zakonodajo (ponovna uvedba smrtnih kazni) in v kaznovno politiko (ostri ukrepi naj bi zajeli celotno levico, ki jo je desnica razglasila za potencialne simpatizerje teroristov). Mnogi se zavzemajo za okrepitev nadzora nad odvetniki, ki branijo člane terorističnih skupin pred sodišči (zlasti za prisluškovanje njihovim pogovorom z osumljenji) in za popolno osamitev jettikov, da ne bi prihajali v stik s somišljeniki na svobodi.

Ob napadu na Schleyerja, kjer ugotavljajo kvaliteten novosti v načinu načrtovanja in izvajanja terorističnih napadov (šlo naj bi za podiranje dobro varovanih »stebrov« sistema), se je torej razgrel boj med desnico in levico v širšem pomenu besede. Medtem ko bavarski opozicijski voditelj Strauss nabira dobitke na račun razburjenja in jih uokvirja v program boja proti »levi nevarnosti« in voditelj socialnih demokratov Brandt zatrjuje, da terorizem nima nobene zveze z levico, se je razprava že prenesla na parlamentarno raven in že so na voljo zakonodajne pobude za spreminjanje nekaterih bistvenih elementov meščanske demokratične države. Smer razvoja je začela

zanimati že tudi druge države članice širše »zahodne skupnosti«, zbrane v Evropskem gospodarskem svetu, ki se je predvsem zavzemal za ohranitev, razširitev in izpolnitev mehanizma človekovih pravic. Izjemno odtegotenje nekaterih od teh ustanov o pripravljanih terorističnih dejanjih bi se namreč lahko spremenilo v ustanovo, posebej še, če bi se ob naklonjenosti sodstva boj proti terorizmu spremenil v boj proti levici, vključno s komunistično partijo. Notranja vprašanja ZR Nemčije imajo mednarodno raven že zato, ker zahodnoevropske države skušajo poenotiti osnovne smeri družbenega razvoja na podlagi enako družbenoekonomske urejenosti sistemov. Vprašanje terorizma ima pomembno mednarodno razsežnost tudi zato, ker velja prepričanje, da ga ni mogoče izkoreniniti, če nekatere države storilec dajejo politično zatočišče in jih podpirajo. V tem zgočem primeru gre med drugim za vprašanje, kam naj bi se storilci (skupaj z osvojenimi zaporniki) umaknili, če bi vlada privolila v zamenjavo za Schleyerja. Le-ti se akcije najbrž ne bi lotili brez načrtovanega zatočišča.

Notranje vprašanje se tako prej ali slej dvigne na raven tistih odnosov med državami, kjer so konflikti najpogostejši in kjer države skrbno varujejo svojo vrhovnost. Gre za ustanovo »izročitve« in torej za oblikovanje minimalnih skupnih pogledov v ocenjevanju kaznivih dejanj. Ugotoviti je treba, da mednarodnega kazenskega prava ni (nürnbersko je bilo izid posebnih mednarodnih razmer po vojni) in da je izroč-

tev storilec kaznivih dejanj (če veljajo za »politična«) skrajno nepriljubljena tema v načrtovanju sodelovanja med državami. Izročanje lastnih državljanov (če so storili kaznivo dejanje in je dobilo mednarodno podporo znotraj istega političnega bloka, je bilo skoraj neposredno povezano z ustanovo političnega azila za tiste vojne zločince, ki so o sebi trdili, da jih »komunistične države« preganjajo zaradi političnega prepričanja) (kljub gradivu, ki je dokazovalo njihovo kazensko odgovornost).

Doslej skoraj ni bilo mogoče poenotiti, v veliki meri zaradi različnosti dveh družbenoekonomskih sistemov, ki sta se spopadla v hladni vojni in sta delovala po načelu »sovravnika mojega nasprotnika je moj prijatelj.« V novejšem času, ko so se v mednarodni skupnosti izluščila zlasti vprašanja dežel v razvoju in so se svetovni konflikti razporedili na črti razviti sever – nerazviti jug, je mednarodno sodelovanje te vrste znova zastalo. Države v razvoju so se kot celota uprle absolutni javnosti evrocen-tričnega mednarodnega prava, med njimi pa so se pojavile še razlike med zmernimi in radikalnimi in torej razlike v ocenjevanju terorizma.

Težko bi tudi pustili ob strani posledice 2. svetovne vojne, ki so izmaličile mnoga načelna stališča o potrebi kaznovanja zločinov proti človeštvu, človečnosti in vojnih zločinov. Pozno odkrivanje nacističnih zločincev je mednarodno dogovorjeno kaznovno politiko podredilo zahtevam političnega trenutka. Odločenost ZR Nemčije, da svojih državljanov ne izroči tistim državam,

kjer so zagrešili kazniva dejanja, je zaprla krog in vzpostavila vrhovnost domačega pravosodja v vseh primerih. Stališče, ki je nedvomno prispevalo k zmanjševanju pomena zločinov in je dobilo mednarodno podporo znotraj istega političnega bloka, je bilo skoraj neposredno povezano z ustanovo političnega azila za tiste vojne zločince, ki so o sebi trdili, da jih »komunistične države« preganjajo zaradi političnega prepričanja) (kljub gradivu, ki je dokazovalo njihovo kazensko odgovornost).

Stopnjevanje terorističnih dejanj, za katere je odgovornost prevzela skrajna levica, je v ZR Nemčiji povzročilo zmedo: na eni strani je jasno, da se mu je mogoče upreti zgolj z usklajeno mednarodno akcijo (zlasti z odklanjanjem azila »političnim« teroristom) in z izročanjem le-teh, če so se zatekli v druge države, na drugi pa gre za vprašanje izročanja tujih teroristov, če so na nemškem ozemlju delovali proti tujim diplomatskim predstavništvom, pri tem pa so poškodovali imetje ali ugled ZR Nemčije.

Po naključju se je v vprašanje terorizma časovno vrinil še »primer Kappler«, ki je nasprotujoča si izhodišča zostril. Kot je znano je ZR Nemčija odklonila izročitev ubegelega in v Italiji obsojenega vojnega zločinca z obrazložitvijo, da »nobena civilizirana država ne izroča lastnih državljanov«, pristojnost pa je nemško pravosodje uporabilo tako, da je izjavilo, da ne bo uvedlo kazenskega postopka.

Kljub različnim ocenam o tem, kakšno

vlogo naj ima državljanstvo v nastajajoči mednarodni kaznovalni politiki, je mogoče ugotoviti povezavo med notranjimi in mednarodnimi terorističnimi dejanji. Vredno je opozoriti na nekatere mednarodne akcije, v katerih je ZR Nemčija doslej sodelovala.

V okviru Evropskega gospodarskega sveta je 17 do 19 držav (razen Irske in Malte) januarja 1977 podpisalo evropski sporazum o boju proti terorizmu (ratificirala ga je doslej samo Avstrija), kjer v uvodu piše, da je »izročanje posebno učinkovito sredstvo za kaznovanje terorističnih dejanj«. Sporazum je namenjen boju proti terorizmu, čeprav ga ne definirajo; njegovo bistvo so zajeli z nastevanjem konkretnih dejanj, med nje sodijo ugrabitve letal, napadi na diplomate, jemanje talcev, bombni napadi na javnih mestih, ki jim države podpisnice vnaprej odvzemajo pomen »politično motiviranega dejanja« in jih razglajajo za kazniva dejanja s posebno visoko stopnjo nevarnosti za posamezne družbe in ves svet. Toda tako opredelitev terorističnih dejanj, ki naj bi bila avtomatičnemu izročanju storilcev dejanj, so zavarovali z vrsto pogojnih členov. Avtomatične izročitve ni, če ima določena država resne dokaze o tem, da so neko osebo obsodili zaradi terorizma, v resnici pa jo zasledujejo iz »rasističnih, religioznih, nacionalističnih ali političnih pobud«. Izločevanje morebitnih »političnih« pobud zmanjšuje vrednost nepolitične definicije in dobro prikazuje težave, ki nastajajo celo med državami z enako družbenoekonomsko ureditvijo.

Mednarodno sodelovanje v boju proti terorizmu, o katerem je leta 1976 prav na pobudo ZR Nemčije razpravljala generalna skupščina Združenih narodov, je naleto- lo še na huje težave zato, ker je šlo za države z različnimi ureditvami, z različnim položajem v mednarodnem življenju in z različnimi pogledi na vzroke in vsebino mednarodnega terorizma. Tisti, ki so poskušali razmejiti sestave elemente pojma terorizem, so ugotavljali, da gre za »politično motivirano dejanje«, toda v razpravi se je pokazalo, da je sodelovanje mogoče samo, če se države sporazumejo o tem, kaj je »politično« in kaj ne, oziroma, če sname- jo prevleko političnega s posebno hudih dejanj proti mednarodni varnosti in pravi- cam (nedolžnih) posameznikom. V stari di- lemi – aut dedere aut punire (ali izročiti ali

kaznovati) – se države raje odločajo za drugo, čeprav gre za tuje državljane in čeprav utegnejo poslabšati politične odno- se z državo, ki zahteva storilce. Združeni narodi so navsezadnje osredotočili delo pri osnutku sporazuma o boju proti jemanju talcev (resolucija o tem je iz decembra 1976) in se sporazumeli, da to »dejanje ogroža nedolžne ljudi in krši človečnost«.

Razprava je pokazala, da se države težko sporazumevajo o jasnih formulacijah, ne da bi imele možnost pridržka. Zdi se, da ne gre drugače, ker mednarodna skupnost ni enovita in nekonfliktna družba. Boja proti terorizmu določeni del sveta ne more razu- meti zgolj kot boj proti eni vrsti nasilja (v industrijskih državah zahodnega sveta), če se ne povezuje z drugimi dejanji v dobro demokratizacije mednarodnega življenja in odpravljanja posledic nasilja, katerega žrtev so dežele v razvoju. Konkretno taktično vprašanje je le, ali nekatera dejanja lahko veljajo za tako nevarna, da že sama po sebi delujejo proti visokim vrednostim v mednarodni skupnosti (človekovim pravi- cam, na primer) in jih je treba zato odprav- ljati takoj in skupaj.

Vrnilo se za trenutek k ZR Nemčiji. Vse doslej (do pojava levega terorizma) je ime- la vrsto vzrokov, da je poudarjala vrhov- nost svojega pravosodja nad lastnimi državljanji (tudi če je šlo za množične zločne- drudog) in nad dejanji teroristične medna- rodne desnice, ki se je osredotočila na njenem ozemlju. Tako je dolga leta nasilna dejanja (na primer proti jugoslovanskim diplomatskim predstavništvom) opremilja- la s pridevkom »politična« dejanja in bila v kaznovalni politiki do storilcev dokaj priz- nesljiva. Dvojnost v ocenjevanju »politič- nega« sicer zdaj izginja, toda utegne se vrniti sklozi zdajnjega vrata, če bo desnica v resnici okrepila politični položaj in se vrnila k izhodiščem hladne vojne. Zaostrovanje ločnice med levico in desnico bi le težko ostalo v nacionalnih okvirih, posebej še, ker desnica nastopa z nekakšnih abstrakt- nih pangermanskih izhodišč, ko poskuša nekateri filozofske podlage nacizma pribli- žati novim generacijam. Desnica celo na- stopa tako, kot da je samo čakala, kdaj se ji bo ponudila priložnost za ofenzivo. Odgo- vornost terorističnih skupin je v tej luči videti še večja.

Moja Drčar-Murko

Konferenca OZN o dezertifikaciji

Zla zemlja naj bi postala dobra

Približno 630 milijonov ljudi ali kar 14 odstotkov vseh zemljanov živi na puščavski ali polpuščavski zemlji

Od našega dopisnika iz Nairobija

NAIROBI, septembra – V Isiolu, 267 kilometrov po cesti na sever od Nairobija, je rampa. Popotnik se mora vpricho uniformirane osebe vpisati v knjigo, napisati, kam je namenjen. Isiolu, mestece z barakom podobnimi stavbami, z nekaj zidanimi hišami, je v resnici meja. Od tod se začena polpuščavska in puščavska Kenija. Prve kamele. Prve planjave skope zemlje, na kateri raste komaj kaj drugega kot žilava trava in akacije. Prvi Turkanci. Nomadi, ki kakor da so obstali nekje v prejšnjih stoletjih.

Na ovinku, ko glavna cesta na sever, proti tromeji s Somalijo in z Etiopijo, zavije na levo, proti turistični oazi, imenovani Samburu, z reko, dovolj napolnjeno s krokodili, z bregovi, na katerih baje ne manjka leopardov, na tem ovinku torej čepi pol ducata nomadskih Turkancev. Pred pripeko jih – kolikor jih – varje nastrešnica iz gosto sprepletene trnje. Čepijo v neponovljivi drži, sedé na petah, drži, ki bi prenekaterega Evropejca prej ali slej pripeljala k ortopedu. Videti so kakor ljudje iz kamene dobe, a to je varljiv vtis: iz železne dobe so, nemara zelo zgodnje, a železne. Dva izmed njih namreč kalita osti kopij (ali sulic), razbeljene konice namakata v skodelo z vodo, da cvrči.

Najmlajši član tega občestva, dekletko nekako pri dvanajstih nam, redkim mimooidom, mimo vozečim ponuja lutke, napravljene iz lubja. V njenih rokah so bile videti nekam omamljene od opoldanske pripeke, negibne, viseče med življenjem in prezgodnjo smrtjo.

Tako srečanje, tak doživljaj tri tedne pred začetkom konference Združenih narodov o dezertifikaciji (Nairobi, od 29. avgusta do 9. septembra 1977) je po svoje prestregel sok, ki ga doživiš, ko nenadoma butne vate ekološki jezik, domala čisto nov in v podtunu ihtavo roteč spricho nuje, da bi se čimprej postavili v bran ujamm, ki oblegajo to človeštvo, mu pritojo na pleča lakoto, bolezní, sušo, žejo.

Izraza »dezertifikacija« se ni v besednjakih. Ta tujka je mlada, razširila se je po strahoviti katastrofi v Sahelu. Pomeni: širjenje puščav, če jo prevedemo za prvo silo zelo poljudno, s tem pa tudi ohlapno. Dezertifikacija, termin, ki se je prvič pojavil v francoski strokovni literaturi, zajema tudi širši pojem krčenje rodovitne zemlje.

Če denemo v kraj vseeno obrobne terminološke težave – recimo, kako najti slovensko, domačo besedo za dezertifikacijo – če obidem debate o tem, ali termin dezertifikacija ne bi bil ustreznejši, uvidimo, da so te težave konec koncev stranskega pomena. Poglavitno je: da so zadevo postavili na dnevni red, še pomembneje, da so strokovnjaki v glavnem izmerili vzroke in našli kolikor toliko učinkovita pota za odpravo vsaj najhujših nadlog. S pogojem, da bodo zbrali dovolj denarja.

A o tem kasneje, zakaj ni da bi prezgodaj zamešali vrstni red.

Podatki o razsežnostih dezertifikacije so nemara nekoliko zaokroženi spricho še ne popolnega zajemanja, kot se reče v statističnem jeziku, a so vseeno streznjujoči:

Prvič, kakih 630 milijonov ljudi – kar je 14 odstotkov vseh zemljanov – živi na puščavski ali polpuščavski zemlji.

Drugič, okoli 78 milijonov od gornjega števila živi, bolj rečeno životari na zemlji, ki je jalova, zakaj življenjsko moč so ji vzeli erozija, peščene sipine, pogin rastlinstva in zaskorjenost s soljo. Dobra tretjina teh ljudi se utegne še rešiti, pač zato, ker ne žive od kmetovanja, drugi pa, kakih 50 milijonov, so obsojeni na to, da se jim bodo njive in pašniki sprevergli v nerodovitne planjave. Takšne so cennite strokovnjakov OZN.

Tretjič, gledano iz nekoliko drugačnega zornega kota, je od kakih 150 milijonov kv. kilometrov sušnega zemeljskega površja le slaba tretjina zmožna roditi kar koli užitnega. Pa še od te tretjine je obdelano le dobrih 14 milijonov kv. kilometrov. In to območje se vztrajno krči.

Četrto, vtem ko število svetovnega prebivalstva narašča po stopnji dveh odstotkov na leto, so izvedenci, ki delajo za OZN, izračunali, da je dezertifikacija pobrala že devet milijonov kv. kilometrov potencialno kolikor toliko rodne zemlje.

Petič, še in še so natresli podatkov za sedanjo konferenco OZN o dezertifikaciji. Recimo: da letna degradacija, opustošenje poprej bolj ali manj plodne zemlje nanese na zemeljski obli 5,825 milijona hektarov. Če bi recimo to zemljo ustrezno namakali, je rečeno dalje, bi na hektar pridobili 1300 dolarjev, po vsem svetu 163 milijonov, medtem ko bi »stroški reševanja« bili 81 milijonov dolarjev. Če bi takšno, ogroženo zemljo spremenili v umno vzdrževane pašnike, bi na leto rešili 3,2 milijona hektarov, dobiček v primerjavi s stroški bi znesel 35 milijonov dolarjev. Največja postavka v

tem izračunu pa je sejanje raznih vrst žita na ogroženem območju. Kar 625 milijonov dolarjev bi vrgla pšenica, koruza in proso, ki bi ga poželi po tej poti.

Tako se že na prvi tretjini tega članka srečamo z vprašanjem, od kod vzeti denar. Da bi vsaj zavrl širjenje puščav in s tem lakote, pomanjkanja, žeje in vseh vrst bolezní in celo smrti od vseh teh nadlog na zli zemlji, ki noče roditi, pod nebesom, ki marsikdaj noče prinesiti odrešilnega dežja.

Vodja romunske delegacije na konferenci OZN o dezertifikaciji je predložil razsodno, pametno, učinkovito, a vseeno žal brzkone neuresničljivo formulo, kar zadeva preganjanje puščav na tem svetu. Vzel je dva podatka, ki sta nesporna: izdatke za oboroževanje in izdatke za to, da bi učinkovito stopili na prste širjenju puščav, na pol puščav.

Svet je lani odšel za orožje, ki utegne svet spremeniti v še hujšo puščavo, 350 milijard dolarjev. Do leta 1980 bo ta letni izdatek predvidoma narasel na 500 milijard dolarjev.

Po drugi strani so izvedenci izračunali, da bi lahko ekspanzijo puščav na območju Sahela, ki se razteza čez šest zahodnoafriških držav, kjer je suša v letih 1968 do 1973 pobrala nekaj sto tisoč ljudi, zavrli z bore tremi milijardami dolarjev.

Zakaj ne bi torej priškripli vojaške proračune za kakšen odstotek, se je vprašal romunski delegat, in ta denar namenili zatiranju puščav, se pravi manjši lakoti, manj smrtim, manjšemu pomanjkanju?

Zakaj ne bi tega storili? Predlog je neuradno naletel na skomizganje z rameni, češ, radi bi videli prvo ministrstvo za vojsko tega sveta, ki bi se odreklo enemu samemu odstotku vojaškega proračuna. Z drugimi besedami: denar je treba poiskati drugje, kjer ga je manj, a se ga utegne vseeno nekaj nateči.

Delegati na nairobijski konferenci OZN imajo pred seboj tudi papir, na katerem so navedeni stroški, s katerimi bi krili izvedbo tkm. transnacionalnih projektov. Teh je šest, izpeljali naj bi jih v sedmih letih. Skupni stroški: dobrih 195 milijonov dolarjev.

Ta znesek kajpak še ne pomeni vseh stroškov, potrebnih, da bi vsaj začeli zajezevati širjenje puščav, gole, neprodne neprijazne zemlje. Toda pomembnejša od takih ali drugačnih izračunov je naraščajoča zavest, da je dezertifikacija problem vsega človeštva, ne glede na to, ali posamezne njegove dele, posamezne dežele neposredno prizadeva ali ne.

In iz tega spoznanja, da je svet celota, da se ni igrati z usodo posameznih njegovih delov, po katerih sega puščavski pesek, je dozorel tudi osnutek akcijskega načrta za boj zoper dezertifikacijo. Osnutek sloni na ugibanju, da bodo poglavitni nosilci vlade prizadetih dežel, ob tem, da bodo posamezne dele načrta izvajale mednarodne organizacije.

Če na kratko in kar se da poljudno povzamemo bistvene prvine akcijskega načrta, lahko naštejemo naslednje ukrepe:

boljša obdelava zemlje; skrbnejše gospodarjenje z vodo; zboljšanje poljedelstva in živinoreje; boljši namakalni sistemi; obnova rastlinstva na opustošeni zemlji, boljša demografska politika; boljšo zdravstvo; zboljšanje človekovega okolja; varstvo pred sušo; razvoj znanosti in tehnologije v posameznih deželah; razvoj alternativnih virov energije, pospeševanje izobraževanja, poklicnega usposabljanja in informiranosti.

Na mednarodni ravni naj bi med drugim, a vseeno predvsem storili naslednje ukrepe:

ustanovili protipuščavski središča za posamezna območja; postavili na noge mednarodna središča za pospeševanje poljedelstva in živinoreje na ogroženih območjih; ustanovili več vzornih mednarodnih farm z namakanjem; odprli več postaj za obnovo vegetacije in gozdov.

Ob vseh teh načrtih, študijah, predlogih, govorih in razpravah za laika ostane kup vprašanj brez pravega odgovora; vsaj zanj. Čeprav lahko tudi zapišemo, da znanstveniki prav tako niso trdni pri posameznih odgovorih.

Recimo: je spremenljivo vreme, spreminjajoča se klima kriva naraščajočih sušnih obdobij in s tem širjenje puščav? Je nedavna, še zmerom nepreboljena suša v Sahelu, ki je na širnem območju zadela 25 milijonov ljudi, bila posledica dolgoročne spremembe podnebja? Ne, ta suša je bila pričakovana, ali – bolj rečeno – bi mogla biti pričakovana, saj podatki kažejo, da se vsako stoletje nad to območje zgrne trikrat ali štirikrat.

Pa se da take udarce suše predvideti? Komaj, se glasi odgovor. Vsaj ne natanko, se glasi večinski odgovor. Ne da bi podcenjevali spoznanja in delo vremenoslovcev in klimatologov, bo najbrž vseeno res, da nekateri deli sveta poznajo staroznana suha in debela leta; ali je le-teh po sedem ali ne,

je drugo vprašanje. V gradivu za nairobijsko konferenco beremo samo o delitvah na kratka in dolga sušna obdobja.

Svetovna metro meteorološka organizacija v sporočilu za tisk ne pove dosti več od tega, pač pa poudarja stališče avstralskega klimatologa Gibsa, da je »suša normalen

klimatski pojav na območjih suše in obrobju le-teh«. Zvemo še, da bo ta svetovna organizacija novembra prihodnje leto začela veliko raziskavo atmosfere: »Poskus bo morebiti omogočil uspešne klimatološke napovedi za sušna območja sveta«.

Če je debata o tem, ali se svetovno podnebje nasploh in nad puščavskimi območji še posebej spreminja (na slabše namreč), še zmerom odprta in še naprej zanimiva, je na drugi strani jasno vsaj eno: da je človek v marsičem kriv širjenja puščav in da je potemtakem predvsem od njega odvisno, koliko bo zavrl šopirjenje zlega peska in nerodovitnega kamenja, koliko bo znal ozeleniti puščave.

To že zna. Z raznimi prijemi in različnimi obrazložitvami včasih, a v celem dovolj uspešno, da lahko da zgled tudi drugim, ki se za zdaj bolj ali manj fatalistično sprizanjajo s sušo in prodirajočimi peščenimi sipinami.

Kitajski delegat na konferenci v Nairobiju je bil optimist. Opozoril je, da problem dezertifikacije za marsikatero od dežel tretjega sveta ni le klimatološki pojav, »marveč je neločljivo povezan z dolgoročno agresijo in ropanjem, ki ga izvajajo imperializem, kolonializem in hegemonizem«. Ravno zato mnogi narodi ne morejo postati gospodarji svoje usode, zaostali so in revni.

Toda puščave se da obrzdati, kot je učil Mao, poudarja Vang Jueh-ji. Vsako puščavo je treba najprej natančno analizirati in proučiti. Dognati naravne zakone, ki ji vladajo. Potlej pa – kot na drugih področjih – izumljati, odkrivati, ustvarjati, napredovati.

Predsednik Carter je že v drugem odstavku svoje poslanice nairobijski konferenci povedal, da je »moja dežela ravno zdaj izpostavljena eni najhujših suš v zgodovini«, iz česar je povzel sklep, da je dezertifikacija v resnici svetovni pojav. In v ZDA se na jugozahodu dežele še zdaj bolj ali manj uspešno spopadajo s sušnimi in polpuščavsko zemljo, večidel posledico premočne paše in nenadzorovane sečnje gozdov. Sovjetska zveza je ob konferenci objavila uspehe, dosežene v puščavi Karakum, v Turkmenistanu. Nekeč brezbrezno morje peska je zdaj Karakum marsikje že veliko polje bombaža, prepreženo s 1400 km dolgim namakalnim prekopom, z vodo katerega izpodrivajo puščavo.

Še drugi, spodbudni primeri so med gradivom konference o dezertifikaciji. Alžirija, Sudan, Somalija in Iran so začeli izvajati široko zasnovane načrte, katerih poglavitni cilj je zajeziti puščavo. Tudi dober del puščave Negev v Izraelu je zdaj zmožen produktivnega kmetovanja in živinoreje. In v deželah Sahela se obeta izvedba načrta

z mednarodno podporo, s katerim bi dolgoročno omilili udarce, ki jih prinaša suša in z njo širjenje puščave.

K temu je treba dodati še vrsto drugih, dogovorjenih ali celo že začelih študij pa načrtov, nanašajočih se na druge dele sveta, koder razsajajo puščave, na jugozahodno Azijo, dele Južne Amerike, območje Sahare.

Ambiciozni cilj sklicateljev prve konference OZN o dezertifikaciji je »v roku ene generacije zavreti širjenje puščav« in v ta namen odbrati najustreznejše tehnične in finančne rešitve.

Če se to ne bo povsem in povsod posrečilo, ostane še vseeno dovolj močna tolažba. Ta se razodeva v neznanstvi, včasih nepojmljivi žilavosti v puščavah živečih ljudi; žilavosti v povprečju, namreč. V njihovi potrepljivosti. In v silovitem življenjskem gonu vsega živlega v puščavi sploh, da oživi, ozeleni, kakor hitro pade dež ali pride umetna moča, kakor hitro se na videz opustošene zemlje loti skrbna, gospodarna roka.

Takih rok pa je v celem vseeno čedalje več. Tudi na spodbudo preganjalcev puščav, ki zdaj končujejo zasedanje v Nairobiju.

Jože Šircelj

Reka življenja (foto Joco Žnidaršič)

Ivan Ilič

Zdravje lahko vrnejo le meje za medicino

»Medicinska Nemeza« (10 in konec)

Vera v medicino kot uporabno znanost rojeva četrto vrsto ukrepov proti iatrogeni, ki neogibno krepijo neodgovorno moč zdravstvene stroke. Zagovorniki strožjih znanstvenih meril v medicinskem raziskovanju in družbeni organizaciji zdravstva trdijo, da povzročajo zdravju škodljivo medicino poplava slabih zdravnikov, ki si dajejo duška nad družbo. Tistih, ki odločajo v medicini, bi moralo biti manj, sejati bi jih bilo treba skozi gosto sito, bolje bi jih morali izobraževati in omogočati njihovim tovaršem, da bi jih natančneje nadzorovali, pa bi lahko uspešneje določali, kaj in kako je treba koga zdraviti, in s tem zagotavljali ljudstvu močna sredstva, ki so danes na voljo medicinskim znanstvenikom.

Tako malikovanje znanosti se ne meni za dejstvo, da se zliva v zdajšnje endemično zanikanje zdravja ravno raziskovanje, s katerim se ukvarjajo, kot bi bila medicina običajna znanost, diagnoza, ki jo delajo, kot bi bili ljudje specifični primeri in ne samosvoje osebnosti, in terapija, ki jo vodi-jo zdravstveni inženirji. Kot znanost leži medicina na meji. Znanstvena metoda skrbi za poskuse na modelih, medicina pa ne dela poskusov na modelih, ampak na ljudeh. O pomenljivem človeškem doživljanju zdravljenja, trpljenja in umiranja nam pove ravno toliko kot kemijska analiza o estetski vrednosti keramike.

Medicinska stroka, ki se žene za uporabno znanostjo, je pretežno opustila stremljenje za cilji obrtniškega združenja, ki se opira na izročilo, izkušnje, znanje in navdih, in zaigrala vlogo, ki je bila svoj čas prihranjena duhovščini; znanstvena načela izkorišča za teologijo, tehnologijo pa ji ministrirajo. Kot

podjetje se medicina zdaj manj ukvarja z izkustveno spretnostjo zdravljenja ozdravljivega in precej bolj s tem, da bi racionalno odrešila človeštvo napadov bolezni, okovo oslabelosti in celo nujnosti smrti. Ker se je zdravništvo odvrnilo od obrti k znanosti, ni več obrtniška bratovščina, katere člani so spoštovali pravila, ustvarjena v prid bolnikom iz mesa in kosti. Postalo je pravo-veren aparat birokratskih administratorjev, ki uporabljajo znanstvena načela in metode v kategorijah medicinskih primerov. Z drugimi besedami: klinika se je spremenila v laboratorij. Ker sodobni zdravnik zatrjuje, da zna napovedati izid, ne da bi se zmenil za to, kako se bolnik izkaže pri zdravljenju, in za to, kako se bo sam vključil v svojo družbeno skupino, se je postavil na tradicionalno stališče mazača.

Znanstvena organizacija – življenja

Kot pripadnik svoje stroke je vsak zdravnik neločljiv del znanstvene ekipe. Vsako zdravnikovo je le še ena ponovitev poskusa s statistično znano verjetnostjo uspeha. Kolikor bolje je mogoče nazirati bolnika, to težko opredelljivo spremenljivo, toliko lažje bo prevedla predvidevati izid takega zdravniškega prizadevanja. In kolikor lažje bo napovedati izid za vse prebivalstvo, toliko učinkovitejša se bo zdela organizacija. Medicinski tehnokrati večinoma raje podpirajo znanstvene interese kot družbene potrebe. Skupnost praktičnih zdravnikov je raziskovalna birokracija, ki je najprej odgovorna abstraktni znanosti ali, megleno, stroki. Zdravnikova osebna odgovornost do varovanja se je izgubila v nejasnem občutku moči nad vsemi nalogami in varovanji vseh poklicnih tovaršev. Medicinska znanost, kot jo uporabljajo medicinski znanstveniki, zagotavlja pravilno zdravljenje, pa če se to konča z ozdravitvijo ali s

smrtjo ali se mu bolnik sploh ne odzove. Upravičujejo jo statistične razpredelnice, ki napovedujejo, kako pogost bo vsak od teh treh izidov. Zdravnik se zna v konkretnem primeru še spomniti, da mora biti za uspešno izvedbo svoje obrti prav tako hvaležen naravi in bolniku, kot mora biti bolnik hvaležen njemu. Toda le precejšnjava navajenost na spoznavno disonanco mu bo omogočila, da bo še naprej zdravitelj in znanstvenik hkrati.

Tisti, ki predlagajo, naj bi se postavili iatrogeni po robu z odstranitvijo zadnjih ostankov empirizma iz srečanja bolnika z medicinskim sistemom, so sodobni križarji inkvizitorskega kova. Religio znanstvenosti izkoriščajo za razvrednotenje politične presoje. Medtem ko je merilo znanosti operativno preverjanje v laboratoriju, je merilo politike spopad nasprotnikov pred poroto, ki aplicira preteklo izkušnjo na sedanji problem, kakor ga čutijo ljudje. Z odrekanjem javnega priznanja danosti, ki jih znanost ne more meriti, varuje medicino pred vsako politično oceno, zahteva po čisti, pravoverni, potrjeni medicinski praksi.

Verska prednost, ki jo dajejo znanstvenemu jeziku pred laičnim, je eden najtrdnjih branikov poklicnega privilegija. Vsiljevanje tega specializiranega jezika zlahka spravi politično razpravo o medicini ob sleherni učinek.

Deprofesionalizacija medicine ne vključuje prepovedi tehniškega jezika, tako kot ne zahteva, da je treba izključiti resnično kompetenco, in se ne upira javnemu preiskovanju in razkrivanju mazaštva. Pomeni pa nasprotovanje temu, da slepijo javnost, da se samozvani zdravitelji vzajemno pooblašajo, da javnost podpira zdravniški čeh in njegove ustanove in da ljudje, ki jih posamezniki in skupnosti izberejo in posta-

vijo za svoje zdravitelje, sami dajejo uveljavljati drugim.

Deprofesionalizacija medicine ni odrekanje javnih sredstev za zdravstvene namene, odklanja pa vsakršno dodeljevanje teh sredstev na recept ali pod nadzorstvom članov ceha. Ne gre za ukinitve sodobne medicine. Gre za to, da ne bo mogel noben zdravnik obsipati nobenega svojega bolnika z več zdravilnimi sredstvi, kot bi jih lahko zahteval zase vsak drug. Končno to ni brezbržnost do posebnih potreb, ki jih imajo ljudje v posebnih trenutkih življenja: ko se rodijo, si zlomijo nogo, postanejo invalidi ali pogledajo v obraz smrti. Predlog, naj zdravniki ne dobivajo poklicnih kvalifikacij od skupine strokovnjakov, ne pomeni, naj bi njihovih storitev ne vrednotili, ampak da jih lahko poučeni varovanci ocenjujejo bolje kot poklicni tovarši zdravnikov. Odklanjanje neposrednega financiranja dražjih tehniških pripomočkov za medicinsko čarodještvo ne pomeni, da država ne bo varovala posameznikov pred izkoriščanjem po duhovnikih medicinskih kultov; pomeni samo to, da z denarjem davkoplačevalcev ne bodo začenjali nobenih takih obredov. Deprofesionalizacija medicine je razkrinkanje mita, po katerem zahteva tehniški napredek, da je treba rešiti človeške probleme z uveljavitvijo znanstvenih načel, mita o koristih, ki naj bi jih imeli od večje specializacije dela in množine skrivnostnih manipulacij, in mita, da je čedalje večja odvisnost od pravice do vstopa v razsebljene ustanove boljša kot medsebojno zaupanje med ljudmi.

Projektiranje plastične maternice

Doslej sem se ukvarjal s štirimi vrstami kritike, usmerjene v institucionalizirano zgradbo medicinsko-industrijskega kompleksa. Vsaka pogojuje posebne politične zahteve in vse krepijo odvisnost ljudi od medicinskih birokracij, ker imajo zdravstveno varstvo za takšno ali drugačno načrtovanje in tehnologijo terapij. Strategije, ki jih nakazujejo, so kirurški, kemijski in vedenjski posegi v življenja bolnikov ali tistih, ki jim grozi bolezen. Peta kategorija kritike zavrača te cilje. Ne da bi opustili stališče, da je medicina tehniško prizadevanje, zatrjujejo ti kritiki, da medicinske strategije ne morejo zmagati, ker se preveč posvečajo bolniki in premalo spreminjanju okolja, zaradi katerega ljudje zbolevajo.

»Determinante zdravja zunaj zdravstvene službe« pretežno zadevajo načrtovalne posege v okolje. Sunek terapijskih inženirjev se premika od morebitnega ali dejanskega bolnika k večjemu sistemu, katerega del bi naj menda bil bolnik. Zdravstveno varstvo kot higienso programiranje okolja deluje v drugačnih kategorijah kot klinična znanost. Osredotoča se predvsem na obstanek, ne pa na zdravje kot nasprotje bolezni, na

